

El monument de la Plaça de la Creu: L'ombra allargada dels «Fets de Solivella»¹

Josep M. Sans Travé

Acadèmic i director de l'Arxiu Nacional de Catalunya²

En aquests darrers temps, -sembla, segons s'ha dit, per indicació del Memorial Democràtic i amb una subvenció d'aquest organisme de la Generalitat-, s'ha procedit a «netejar», acondicionar i endreçar el monument de la plaça de la Creu de Solivella. Això ha implicat principalment la retirada de la làpida «A tots vosaltres 1936-1939» -que l'any 1980 substituï les dues plaques que hi havia a banda i banda del cenotafi- i la cancel·lació i esborrament de les lletres esculpides que coronaven el centre del darrer pis «FE» (*Falange Española*). De forma matussera, d'altra banda, s'han arranjat les inscripcions a la pedra de les dues cares del monument, on hi estaven inscrits els noms de les persones de dreta que havien estat assassinades durant el període revolucionari de 1936-39, així com també els soldats considerats de famílies d'aquesta ideologia morts en el front de guerra, i d'altres que havien sofert d'una manera especial la persecució. La resta del monument, especialment la seva base, també ha estat reparada i adobada, doncs, malmesa pel pas del temps i les inclemències, així com pel propi pes del cenotafi, atès que està construït en pedra. Amb motiu d'aquesta intervenció s'ha aprofitat l'ocasió per garantir millor la seva consolidació i preservació **(fotos 1 i 2)**.

Darrere aquest monument hi ha tota una història que volem donar a conèixer des d'aquestes pàgines. Com qualsevol actuació de l'home com a ésser social la construcció del monument no es pot deslligar de l'escenari històric en què es va produir. En aquesta línia, el monument de la plaça de la Creu -s'anomena així perquè en un racó s'hi trobava fins a començament del segle passat la creu de terme municipal- s'ha d'emmarcar en els moments immediat a la postguerra i en una actitud especialment fervent per part de les noves autoritats franquistes dirigida a mantenir i glorificar la memòria dels seus «màrtirs» **(fotos 3, 4 i 5)**.

1.- L'ocupació de Solivella per l'exèrcit franquista (12 de gener de 1939)

L'ocupació de Solivella -o l'«alliberament», segons la nomenclatura oficial de la dictadura- pels militars franquistes tingué lloc la nit de l'11 de gener de 1939, quan arribaren a la població els primers components de la divisió italiana «Frecce Verdi» després que durant tot el dia els dos exèrcits s'haguessin batut amb desplegament d'artilleria pel terme, centre d'activitat bèl·lica del front entre els dos bàndols **(fotos 6 i 7)**. Els grup italià, que integraven també petits contingents de soldats nacionals i marroquins, procedien de Senan i ocuparen simultàniament Solivella i Blancafort.⁴ Per una banda, el fet que fos ja tard, -cap a les nou del vespre-, quan hi arribaren les primeres forces «ocupants» i que, d'altra banda, el poble estigués buit de gent car els

solivellencs s'havien refugiat als trossos de la rodalia, determinà tot plegat que les forces ajornessin l'ocupació fins al dia següent.

A trenc d'alba del 12 de gener entraren oficialment els soldats franquistes al poble, els quals feren repicar l'única campana que havia quedat -la resta s'havien abatut per fer armament i municions-, en senyal de la seva victòria. Poc a poc la gent que s'havia recollit als camps es concentrà al centre del poble per festejar l'esdeveniment, que per a ells suposava la fi de la guerra. La dictadura considerà, doncs, el 12 de febrer de 1939 el dia de l'«alliberament» per part de les tropes italo-franquistes.

2.- Nomenament de la comissió gestora municipal

El responsable d'organitzar la nova vida político-administrativa fou l'alferes de la cinquena Divisió de Navarra Juan Martí Vilanova. Una de les primeres disposicions que prengué aquest oficial fou la designació el 15 de gener, en nom del general cap de l'exèrcit del Nord, -després d'haver-se entrevistat amb la gent de drete de la població-, dels membres de la comissió gestora que havien d'actuar com a ajuntament fins que les noves autoritats en disposessin diversament. Els designats formaven part del grup dretà que havia patit més intensament els excessos del període revolucionari: gairebé tots els membres de la comissió podien presentar-se ells mateixos o bé els pares, fills o germans, com a «màrtirs» assassinats o maltractats per les «*hordas rojas*». Els seus components foren:

Alcalde:
President: Gregori Travé Domingo
Regidors:
Ramon Bergadà Montanyola
Josep Iglésies Creus
Magí Palau Bergadà
Josep Gasol i Puig
Antoni Montseny i Castro
Antoni Anglès Montanyola
Francesc Sanahuja Montanyola
Antoni Orpinell i Amorós
Secretari:
Joan Foraster i Esplugas.

3.- Les primeres disposicions de la «comissió gestora». La repressió dels adversaris

Les noves autoritats municipals hagueren de posar en marxa, gairebé partint de zero, l'organització municipal. Però no fou aquesta la seva primera preocupació sinó que, atès que

duien al cor un profund sentiment de revenja, per una banda, i de l'altra, de reparació i manteniment de la memòria dels «seus morts», prioritzaren en primer lloc la repressió dels adversaris polítics, i en segon lloc la recuperació de les restes i la memòria dels seus difunts. Amb vertiginosa rapidesa esmerçaren hores a la casa de la vila per lliurar-se a aquestes dues tasques. D'altra banda, a la caixa de l'ajuntament no hi havia restat ni un cèntim, de manera que poques disposicions administratives es podien prendre sense el mínim suport econòmic. Aquest no l'obtindrien fins al cap d'uns dies, quan el 10 de febrer de 1939 l'alcalde Gregori Travé aconseguia un «préstec voluntari» de 3.000 pessetes dels veïns Antoni Solé March, Antoni Ballart Llauredó i Jaume Montseny Peiraló.⁵

El dia 17 de gener els membres de la comissió gestora ja havien elaborat el primer informe escrit sobre la situació i els esdeveniments ocorreguts durant el període revolucionari, principalment en relació als fets del 24 de juliol de 1936 i el 12 de febrer de 1937. Aquest document cabdal –que després havia de servir de pauta per a la repressió militar franquista– recollia, d'una banda, els noms dels assassinats de gent de dreta i dels detinguts, dels inductors, dels qui se sospitava que havien estat els autors materials, dels membres de l'ajuntament i dels integrants del comitè de les milícies antifeixistes i de les persones que havien tingut actuacions contra la gent conservadora. El document fou lliurat al cap de dos dies al jutge instructor militar que actuava a Montblanc per iniciar els processos contra els considerats «rebels militars» i desafectes de Solivella al nou règim. El mateix dia 19 de gener, els autors de l'informe es ratificaven davant del jutge militar en la seva declaració acusatòria.

Aquesta actuació palesa clarament que el primer ajuntament franquista assumí la responsabilitat de col·laborar amb les autoritats militars en la tasca de repressió dels que havien participat en els «fets de Solivella», i dels que havien estat fidels al règim legal republicà a través del seu compromís personal i polític.

Avui és prou coneguda aquesta etapa convulsa del nostre passat col·lectiu, gràcies principalment als estudis de Josep Maria Solé i Sabaté i Joan Villarroja sobre la repressió en el període de guerra i la franquista de la postguerra,⁶ i a altres autors,⁷ i més concretament sobre aquesta darrera a la Conca de Barberà, mercès als treballs principalment de Josep Recasens i Lloret.⁸

4.- El procediment de la repressió.

El procediment emprat per a la repressió fou molt simple. Consistí en la denúncia per part de particulars a l'Ajuntament del poble contra aquelles persones sobre les quals requereien sospites per delictes de sang en la participació d'actes revolucionaris entre el mes de juliol de 1936 i l'ocupació franquista de la població, així com també per les seves actuacions contra gent de dreta. L'Ajuntament iniciava l'expedient que després era enviat al Tribunal Militar número 7 de Montblanc el qual el passava a la justícia militar de Tarragona.

Prèviament, els denunciats eren detinguts per la Guàrdia Civil i ingressats a la presó preventiva de Montblanc fins que els arribava l'hora del judici sumaríssim militar en què eren traslladats a les presons de Tarragona. També les denúncies es podien fer directament a l'esmentat tribunal de Montblanc, sense necessitat de passar per l'Ajuntament de Solivella. Molt sovint aquest darrer actuà d'ofici, a iniciativa pròpia, sense que calguessin denúncies prèvies doncs els seus components, atesa la seva ideologia dretana o bé el seu parentiu amb els «sollevats» i assassinats, eren prou coneixedors de les persones que havien participat en els esdeveniments del període revolucionari. Aquest és el cas de l'ajuntament de Solivella, que abans que els militars iniciessin els primers interrogatoris dels sospitosos ja va confeccionar un informe *«sobre los sucesos ocurridos en dicho pueblo durante el período de dominación roja»*.

Els membres de la gestora municipal pretenien accelerar la màquina repressiva i veure ben aviat satisfets els seus desitjos de venjança. No hi havia temps per perdre sinó que volien actuar en calent per tal d'aprofitar el record de tots els afectats. Com més aviat es procedís, la «nova Espanya» es veuria lliure dels seus enemics i el record no s'havia de deixar esvair pel curs del temps.

5.- El contingut de l'«Informe».

Aquest informe –signat per l'alcalde Gregori Travé i els regidors Ramon Bergadà, Josep Iglésies Creus i Antoni Anglès- recollia primer els assassinats perpetrats a la població entre el 23 i 24 de juliol de 1936; els afusellats fora vila el 6, 28 i 31 d'agost de 1936 i el 12 de febrer de 1937 a Sarral. Així mateix, es relacionaven els que consideraven autors de les morts i també els que, d'alguna manera més o menys directa, suposaven que hi havien participat, així com els inductors. D'algunes d'aquestes persones l'informe no dubta en destacar la seva «maldat», com ara el farmacèutic Ernest Martínez Rodrigo, de qui apostil·la *«y uno de los más peligrosos del pueblo»*. Relaciona també les persones que durant el període revolucionari anaren per les cases de gent de dreta a fer detencions i aquells que, tot i no haver participat en els assassinats, *«tomaron parte en otros hechos tales como excitación de ánimos, hacer guardias continuamente durante tres o cuatro meses, armados siempre»*.

Tot seguit, l'informe refereix el saqueig de l'església parroquial i les persones del poble que hi havien participat. També narra els registres que es feren en algunes cases particulars a la recerca d'objectes religiosos per tal de cremar-los i llurs autors.

Com que els responsables polítics de totes aquestes actuacions, a criteri dels informadors, havien estat l'ajuntament i el comitè, enumera els components d'aquests dos organismes, integrats fonamentalment per representants de la UGT, CNT i ERC.

A continuació es detallen les actuacions dels «revolucionaris» contra la propietat dels seus

adversaris polítics: en concret les confiscacions de terres, dels fruits i també l'organització de la Col·lectivitat amb les finques incautades. No s'oblida de les extorsions i les exigències de diners per part del comitè a gent de dreta, tot especificant les quantitats establertes entre les cinc mil i les quinze mil pessetes.

L'informe relaciona també les persones que havien «*actuado en hechos delictivos*» i que no foren inclosos en la part anterior de l'escrit. D'alguns d'ells, en no poder acusar-los d'un delictes concret, simplement es qualificava al denunciat com que «*con sus palabras excitaba continuamente a cometer actos delictivos*» o bé «*iba armado y hacía guardias continuamente*», o «*fue persona muy peligrosa por la propaganda activa que hizo*».

Finalment, els nous municipis van dedicar un apartat a les dones de Solivella que durant aquells gairebé tres anys de revolució van destacar per les seves actituds en contra de la gent de dretes. D'aquelles es diu que «*excitaron los ánimos para que se cometieran asesinatos y otros hechos y molestando continuamente a personas honradas*». Nou dones, entre les quals una mestra, foren denunciades a l'informe.

6.- Les declaracions dels afectats dretans

El dia 20 de gener es desplaçava a Solivella l'instructor José Ortiz i un secretari per començar a prendre les declaracions dels testimonis afectats pels excessos dels esquerrans de Solivella. L'ajuntament assumí les despeses de la seva estància a la localitat. S'hostatjaren a casa de Josep Montseny Ballart qui cobrà una factura de 627 pta, segons acord de la comissió gestora del primer de maig de 1941.⁹ A la mateixa reunió també s'acordà pagar les despeses fetes pels dos militars al cafè del Sindicat.

El jutge instructor primerament prengué declaració a la gent afectada de dretes, per disposar de prou informació i procedir després, en base de les denúncies de l'ajuntament i de les declaracions dels afectats, a la detenció preventiva dels sospitosos.

El primer dia declararen quatre persones, la primera C. A. E., vídua, de 45 anys. Manifestà que el seu marit M. S. A. fou detingut per elements «*rojos*» solivellencs al poble de Llorenç el dia 6 d'agost de 1936, essent assassinat el mateix dia a Vallbona de les Monges. Manifestà, a més, que l'assassinat el varen dur a terme J. de P. M., A. E. B. (àlies R.), R. B. C., S. M. (àlies F.), A. M. R. (àlies C.), T. C. D. (àlies G.), A. M. T. (àlies T.), tots veïns de Solivella. Afegí, així mateix, que el seu sogre M. S. C. fou detingut i assassinat juntament amb altres persones el 23 de juliol de 1936 per A. M. R., A. P. M. (àlies V.), E. I. V. -el qual, a més- va destrossar amb un martell la porta de la casa de la víctima, J. S. C. (àlies S.) i d'altres dels quals no recordava els noms. Finalment va manifestar que els principals inductors dels assassinats i els responsables de tot el que va passar a Solivella van ser els membres del Comitè i de

l'ajuntament que van exercir els càrrecs al començament del moviment, tot i que no recorda els noms ni els dels altres individus que realitzaren els altres actes delictius, i que els esmentats com assassins dels seus familiars ho foren també de les morts que es van cometre en el poble (foto 9).

El mateix dia l'instructor va prendre declaració a M. S. T., la qual va manifestar que el seu marit F. S. I. fou detingut en llur domicili el dia 12 de febrer de 1937 i assassinat juntament amb altres cinc veïns al terme de Sarraí, i que la detenció i mort fou duta a terme per E. I. V., A. M. M. (ja finat), C. R. T. (àlies R.), J. I. P. (àlies Ch.), J. E. P. (àlies P.) i d'altres dels quals no recordava els noms, però tots veïns de Solivella; també hi va participar en l'assassinat J. S. C. (àlies G.) i F. M. A. (àlies B.), essent aquest darrer el que els va lligar.

Manifesta també que el mateix dia 12 es varen presentar a casa seva, amb l'objectiu de detenir el seu marit J. C. N. (àlies T.) i J. S. M. (àlies J.), sense poder dur a terme aquest propòsit perquè ja havia estat detingut feia poc temps, traslladant-se immediatament al lloc on estava empresonat, desconeixent si aquests dos van prendre part en els assassinats, tot i que ella creu que sí.

Finalment va declarar que considerava els principals inductors dels assassinats i altres actes delictius comesos en el poble els membres del Comitè i de l'ajuntament, ja que abans de ser executats els posaven a disposició de les autoritats locals a la presó habilitada.

Tot seguit fou interrogat T. T. E., el qual va manifestar que el dia 20 de juliol de 1936 el seu fill J. T. C. va arribar de Palència, on prestava el servei militar, per a gaudir del permís que li havia estat concedit. En arribar a Solivella va restar ben sorprès del que estava passant en el poble pel fet que els elements rojos se n'havien apoderat i estaven cometent tota mena d'excessos, de manera que va intentar fugir de la vila, però al cap de pocs quilòmetres el van enxampar i l'afusellaren a l'acte. Que tot i que el declarant no va presenciar els fets ha pogut escatir que en l'assassinat del seu fill hi van intervenir A. P. M. (àlies V.), A. M. R. (àlies C.), J. I. R. (àlies M.), A. M. T. (àlies T.) i J. M. S. (àlies S.); aquest darrer, segons li constava al declarant, a més, es va acarnissar amb la víctima disparant diverses vegades contra el cadàver. Afegí que les detencions i assassinats duts a terme en el poble varen ser manats pel comitè local entre els membres del qual recorda J. S. M. (àlies Ch.), E. I. V., A. Ll. M., A. M. T. (àlies T.), F. M. A. (àlies B.) i J. S. C. (àlies G.), actuant el Comitè d'acord amb l'ajuntament, que presidia A. A. E.

Finalment declara que per ordres del Comitè i l'ajuntament es van fer incautacions, registres, requisos (entre les quals una finca del declarant), saqueig de l'església i crema de les imatges, acte que van obligar a dur a terme a persones de dreta.

Que també fou assassinat un altre fill del denunciant anomenat J. T. C., que es trobava detingut en el vaixell presó a Tarragona, a causa de la denúncia del comitè local.

El següent declarant fou M. B. R., de 17 anys, el més jove de tots els interrogats. Va manifestar que el 12 de febrer de 1937 van anar a casa seva per detenir el seu pare, J. B. A., els veïns de la localitat C. R. T. (àlies R.), F. T. E. (àlies C.), A. M. M. (àlies C.) J. E. T. (àlies P.),¹⁰ J. C. N. (àlies T.),-el qual, a més, va preguntar pel germà gran del declarant anomenat X.-, i alguns més, els noms dels quals no recordava. No van poder dur a terme la detenció perquè el seu pare era absent. Però, que al cap de molt poc temps fou detingut al cafè de cal Mateu i portat a la presó local i posteriorment traslladat, juntament amb altres set veïns, a Sarraó on cinc foren afusellats, aconseguint en el moment de l'execució fugir-ne tres. Que des que fou detingut fins que fou mort, i també els altres detinguts, varen ser vigilats i custodiats per F. M. A. (àlies B.), J. S. M. (àlies J.), J. T. M. (àlies B.), R. E. O. (àlies M.), E. I. V. i el seu fill E., C. R. T. (àlies R.) i uns quants més que no recorda. Entre els que van participar en aquests assassinats esmenta C. R. T. (àlies R.), J. S. C. (àlies G.) i F. M. A. (àlies B.), qui va lligar les víctimes.

Confirmà que creia que els responsables foren els membres del Comitè i de l'ajuntament, ja que els detinguts prèviament al seu assassinat eren a la presó habilitada.

També manifestà que s'efectuaren registres, confiscacions, requises i altres excessos, ordenats pel comitè local; que, així mateix, aquest va ordenar el saqueig de l'església parroquial i l'incendi de les imatges i ornamentals sagrats, intervenint en aquest fet la major part dels esquerrans del poble, sense que pugui precisar-ne els noms, els quals van obligar a les persones de dreta a fer tals malvestats.

Les declaracions continuaren a Solivella el dia següent, 21 de gener de 1939. A. M. C. -de quaranta-nou anys- va denunciar que el dia 24 de juliol de 1936 va ser detingut, així com el seu fill J. i el seu germà J., empresonats per un grup d'individus desconeguts, guiats pels veïns del poble E. I. V. (àlies M.), J. S. M. (àlies J.); que al cap de mitja hora de trobar-se a la presó, hi traslladaren altres divuit convilatans; que tots ells foren lligats pels forasters acompanyats per J. de P. M. i de l'esmentat E., amenaçats amb pistoles en mà; seguidament foren occits en el mateix local, salvant-se, però, el que declara, el seu germà J. i altres dos més per haver simulat que estaven morts, aconseguint fugir després que els assassins s'haguessin retirat. Que el dia 26 de juliol fou novament detingut i traslladat a la presó de Montblanc, de la qual fou alliberat al cap de sis dies. Aquesta detenció la varen efectuar els solivellencs J. S. C. (àlies G.) i R. B. C.

Manifestà, així mateix, que entre els assassins de Josep Moix, Jesús Tarragó, Joan Ballart Domingo i Pere Ballart hi figuraven T. C. D. (àlies G.), E. I. V., E. C., J. C. N. (àlies T.), J. C. N., A. M. T. (àlies T.) i J. E. P. (àlies P.), els quals els varen matar a les rodalies del poble.

Declarà el mateix que els anteriors, sense però, precisar la identitat ni la dels que varen profanar l'església.

M. R. C., de quaranta-vuit anys, declarà el mateix dia 21 de gener a Solivella. Manifestà que el 12 de febrer de 1937 fou detingut en el seu domicili per un grup de milicians armats, tots veïns de Solivella, integrat per J. T. M. (àlies B.), A. C. M. (àlies C.), J. T. E. (àlies P.), M. M. M. (àlies B.), J. C. N. (àlies T.), E. I. V. i J. C. E. (àlies M.), essent després traslladat a la presó local on ja hi havia diversos veïns detinguts, sis dels quals foren assassinats aquella mateixa nit.

Ja a la presó va comparèixer davant una mena de tribunal revolucionari integrat pels membres del Front Popular local E. I. M., que actuava de president, J. M. E. (àlies F.) i A. M. E. (Ch.), que van decretar la llibertat del declarant i la mort de les persones que aquella nit foren assassinades a Sarraí: Francesc Sans, Jaume Iglésies, Josep Gasol, Josep Ballart i altres tres els noms dels quals no recordava.

Va afegir que en una certa ocasió A. C. E. es va adreçar als sindicats del poble exigint dels seus afiliats la signatura per condemnar a mort Llorenç Romeu, Jaume Tous Sans i Antoni Orpinell al·legant que això seria molt beneficiós per a la població. Els esmentats homes van salvar la vida perquè fugiren i perquè van resultar infructuoses totes les gestions que feren per trobar-los.

Com els altres testimonis va acusar el Comitè i l'ajuntament, que actuaven de comú acord, de tots els excessos i assassinats comesos, essent, a més, el consistori que va exigir, sota pena de mort, el lliurament de les armes per part de les dretes.

El mateix dia va declarar J. M. T. D., pastisser, que va manifestar que en iniciar-se el «*movimiento*» va sortir de la població, en companyia del rector, i que en trobar-se a uns cent metres del poble un grup de milicians armats, entre els quals recorda A. P. M. (àlies V.), A. M. M. (àlies C.), J. A. S. (àlies A.), C. R. T. (àlies R.), A. M. T. (àlies T.), S. J. I. (àlies S.), els van detenir tot assassinant el sacerdot i a Jesús Tarragó i Castro. El declarant va aconseguir fugir malgrat que li tiraren més de cinc-cents trets. Que van entrar en el seu domicili robant tot el que pogueren S. M. (àlies F.) i J. E. P. (àlies P.).

Especificà, a més, que el 12 de febrer de 1937, a les deu de la nit, el van anar a detenir a casa seva Magí Decel Andreu, J. M. E. (àlies F.) i J. S. C. (àlies G.), els quals en no poder obrir la porta van intentar forçar-la de manera que com que feien molt de soroll un d'ells va aconsellar de deixar-lo i anar a practicar altres detencions.

El mateix 21 de gener va presentar-se a declarar M. S. E., vídua de J. M. I. Va manifestar que el seu marit els primers dies de la revolta nacional es trobava a la finca denominada la Segarra, situada en el terme de Rocallaura, essent descobert i delatat pel pastor J. M. S., el qual ho va posar en coneixement del comitè de Solivella. Tot seguit un grup de milicians varen sortir a buscar-lo; estava integrat per J. M. C., J. I. G. (àlies A.), J. J. I. (àlies G.), J. C. E. (àlies C.), E. C. J., J. E. P. (àlies P.), S. M. (àlies F.) i A. G. J. (àlies T.). Després de detenir-

lo el portaren a casa de Pau «Moreno», lligant-lo a l'estable com si fos una bèstia, i tenint-lo en aquesta situació fins a primeres hores del matí del dia següent en què els esmentats A. G. J. i E. C. J. el varen assassinar; seguidament van deixar el cadàver en una era veïna. Traslladat el cadàver al cementiri A. C. (àlies T.) li va fer mofa i escarni. Afegí, a més, que el 24 de juliol de 1936 J. de P. M. va disparar contra Teresa Obradó (àlies Pedrola), de 82 anys d'edat, ferint-la greument.

Com els altres denunciants, adduí que les culpes de tots els assassinats i malvestats les tenien el Comitè i l'ajuntament de Solivella, essent per tant, els seus membres responsables de tot.

Aquest dia, també, declarà M. T. M., de 45 anys, industrial. Va manifestar que el 12 de febrer de 1937 es van presentar al seu domicili per tal de detenir-lo A. C. M. (àlies C.), J. E. P. (àlies P.), P. E. E. (àlies P.), J. T. M. (àlies B.) i J. M. E. (àlies F.), dirigits per Magí Decel Andreu, els quals, pistola en mà, van preguntar pel declarant al·legant que havia de comparèixer davant el comitè local per tal d'interrogar-lo. El denunciant, però, tement que l'assassinessin, tal com després va passar amb altres detinguts aquella nit, va fugir pel darrera de casa refugiant-se en un local proper des d'on va poder observar un altre grup de milicians armats, que feien també detencions, integrat per A. C. D. (àlies G.), J. C. N. (àlies T.), A. P. M. (àlies V.), P.I. T. (àlies P. de la C.), F. M. I. (àlies B.), E. I. V. (àlies M.), J. E. T. (àlies P.)¹¹ i A. M. R. (àlies C.). Que al cap de tres dies es van presentar a casa del declarant l'esmentat Magí Decel, E. C. J., J. M. E. i J. I. R., constituint un tribunal que el va condemnar a satisfer una multa de quinze mil pessetes, de les quals només en va pagar tretze mil al comitè local.

Concloent, va afegir que sabia per referències que J. C. N. (àlies T.), J. S. M. (àlies J.) i F. M. I. (àlia B.) van prendre part en la mort de Pere Ballart Magrinyà i del seu fill Joan; que en l'assassinat del rector de la parròquia hi van intervenir A. P. M. (àlies V.) i A. M. R. (àlies C.), i que J. M. S. (àlies S.) va disparar dues vegades damunt el cadàver de Jesús Tarragó tot vanagloriant-se després d'aquesta acció. I que constantment incitaven a l'assassinat de persones de dreta les dones R. P. M. i C. C. D.

El mateix dia va declarar J. D. P., vídua de Pere Ballart Magrinyà i mare de Joan Ballart i Domingo, ambdós assassinats el 23 de juliol de 1936. Denuncià que als dos els havien mort F. M. I. (àlies B.), J. C. N. (àlies T.), J. S. M. (àlies J.) i Ll. C. C. Aquest darrer, a més, els va lligar i els va maltractar en un indret molt proper. Que les detencions i assassinats, així com les confiscacions, registres i requises eren ordenats pel comitè local, no podent precisar les persones que el constituïen, així com també l'ajuntament, perquè durant el període de revolta hi van haver molts canvis. Finalment va declarar que entre les persones que constantment incitaven a la comissió d'assassinats i tota mena de malvestats pot citar N. E. C. (àlies P.), E. T. I. i la dona C. S. I., els quals afirmaven que s'havien de matar a tots els de dreta del poble, tot lamentant-se, a més, dels pocs que havien estat assassinats.

També el dia 21 de gener de 1939 es presentà a declarar R. M. P., de 50 anys d'edat, vídua. Manifestà que el 24 de juliol de 1936 van ser detinguts el seu marit J. P. V., el seu fill J. i el seu gendre P. C. Q., essent empresonats i custodiats per F. I. V. (àlies M.), A. M. R. (àlies C.), J. de P. M. i un grup de persones que no es coneixien. Al cap d'una mitja hora de la detenció foren afusellats juntament amb altres vint solivellencs detinguts, aconseguint salvar la seva vida el fill de la declarant i altres tres persones per haver simulat que estaven morts. Que el seu fill després fou traslladat a l'hospital de Reus i posteriorment al de Cambrils, a on P. I. T. (àlies P. de la C.), membre del Comitè i a instàncies d'aquest es va personar i va ordenar l'assassinat del ferit. Aquest, però, es va poder salvar perquè els assassins es van equivocar i van matar la persona que ocupava el llit del costat. Davant aquesta experiència el seu fill es va refugiar als Omells de Na Gaia. Assabentats, però, de l'amagatall els elements revolucionaris solivellencs, el 14 de febrer de 1937 l'anaren a buscar un grup de milicians integrat per C. R. T. (àlies R.), E. I. V. i alguns altres dels quals no es recorda dels noms, que, malgrat haver fet nombrosos escorcolls no el varen trobar.

Acaba la seva declaració dient que S. M. (àlies F.), R. B. C., A. E. E., P. E. E., J. E. E., A. E. J. (àlies J. de la P.), E. C. J., A. B. C., A. M. T., J. M. T. (àlies T.), J. R. T., R. M. C., J. M. C. i A. A. E., en iniciar-se el moviment van sortir al carrer armats i disparant contra les persones de dretes i causant diverses morts.

El dia següent, 22 de gener de 1939, diumenge, van continuar els interrogatoris de gent de dretes a Solivella davant el jutge instructor militar. Es presentà a declarar J. M. B., el qual va manifestar que per ordre del comitè local li foren confiscades dues finques situades en el terme de Solivella. Que qui li va comunicar l'ordre fou F. M. A., que exercia el càrrec de regidor de justícia de l'ajuntament.

Declarà, així mateix, que va ser obligat pels elements d'esquerra a traslladar les imatges de l'església al lloc on foren cremades. Els que van anar a casa seva perquè fes aquest comès eren A. C. M. (àlies C.) i J. C. N. (àlies T.), mentre que els que es van distingir en les destruccions de les imatges foren J. S. C. (àlies G.), T. C. D. (àlies G.), E. I. (fill), J. de P. (fill), A. C. N. (àlies T.), A. M. (àlies C.), J. C. N., els quals, armes en mà, vigilaven i obligaven a les persones de dreta a traslladar i destruir els retaules.

El mateix dia 22 de gener va ser interrogat J. G. P., pare del seminarista afusellat el 12 de febrer de 1937 Josep Gasol Montseny. Manifestà que l'esmentat dia es van presentar a casa seva els veïns del poble J. T. M. (àlies B.), G. T. E. i J. E. P. demanant el seu fill, el qual presentat davant aquestes persones el requeriren perquè prestés testimoni davant el Comitè, i amb la promesa que després tornaria a casa. El declarant, però, sospitant que li podia passar alguna cosa greu al seu fill, l'acompanyà, no sense l'oposició dels detenedors, fins a la presó local, retornant novament al seu domicili. En arribar a la presó pogué observar i identificar les persones que custodiaven els presos proveïts de les seves corresponents armes i que eren J.

M. R. (àlies C.), M. M. M. (àlies B.), J. M. E. (àlies F.), J. C. R. (àlies X), J. C. E. (àlies M.), A. P. M. (àlies V.), A. M. P. (àlies P.) i A. C. M. (àlies C.).

Una vegada engarjolats, tots els detinguts van comparèixer davant el comitè local el qual va decretar la llibertat d'uns i la mort de vuit, entre els quals el seu fill, de manera que a la una de la matinada del 13 de febrer membres del Comitè van traslladar el primer grup dels condemnats a mort al terme de Sarra, on foren assassinats el fill del declarant i altres quatre, aconseguint fugir en el moment de l'execució tres dels detinguts. Van dur a terme aquests assassinats -continua- J. S. C. (àlies G.), G. T. E., C. R. T. (àlies R.), E. I. V. (àlies M.) i J. E. P. (àlies P.), juntament amb altres milicians de Sarra el nom dels quals no recorda.

El dilluns i dimarts 23 i 24 de gener de 1939, no s'interrogà a ningú. El dimecres 25 l'instructor José Ortiz reemprengué els interrogatoris de gent de dreta. Aquest darrer dia prestà declaració a Solivella T. R. I., vídua, la qual va manifestar que el 12 de febrer de 1937 es presentaren al seu domicili els veïns J. C. N. (àlies T.), J. S. M. (àlies J.), J. T. E. (àlies P.), F. T. E. (àlies C.) i J. T. M. per detenir el seu marit J. B. A. i el seu fill X., no podent-ho dur a terme per no trobar-se a casa. El mateix dia, però, el seu marit fou detingut i portat amb altres sis a Sarra on van ser assassinats. Que entre els que efectuaren les detencions dels sis que va ser assassinats hi havia C. R. i T., A. C. D. (àlies G.), A. E. (àlies R.), E. I. V., J. I. (àlies H.), J. E. P. (àlies P.) i A. T. R., els quals els van empresonar i ajusticiar. Va denunciar també que poc temps abans que fos assassinat el seu cònjuge la veïna T. M. E. li va dir que el seu home seria el primer en pujar al camió dels detinguts per ser després assassinat, cosa que va succeir, de manera que la declarant suposava que l'esmentada T. era una de les responsables d'aquelles morts. Acabà responsabilitzant de tot plegat als membres del comitè i de l'ajuntament.

Els darrers dies de gener de 1939 van declarar davant el jutge instructor militar gairebé totes les persones de dreta que havien estat afectades amb l'assassinat d'algun o alguns membres de la seva família més directa, com ara marits, fills o germans. Però no tots aquests varen voler denunciar als assassins dels seus parents, malgrat que els elements més actius de dreta els pressionsessin perquè ho fessin. Per doblegar la seva voluntat els prometien les terres o béns dels denunciats, en el cas que fossin condemnats i executats.¹²

Un cop d'ull als declarants entre el 20 i el 25 de gener a Solivella palesa que de les catorze persones, sis eren vídues de marits assassinats durant els «fets» –de les quals a una, a més li mataren el fill, a una altra el gendre i a una tercera, el sogre-; quatre eren pares de fills assassinats –un dels quals amb dos fills morts-; un, amb el pare assassinat; i els dos restants ho feren per haver estat detinguts o haver sofert l'intent de detenció; l'objecte de la declaració del darrer restant se cenyí a manifestar que li havien estat confiscades dues finques i que fou obligat a traslladar les imatges de l'església al lloc on després foren cremades. Als «fets» als quals es referiren els declarants, deu els vinculaven al 24 de juliol de 1936 i vuit al 12 de febrer de 1937. Es tractava, per consegüent, de persones directament afectades pels esdeveniments

locals del període revolucionari de juliol de 1936 i de la repressió a la reraguarda de febrer de 1937.

7.- Els primers detinguts. L'actuació de la guardia civil. Trasl·lat a la presó de Montblanc

Com a norma general del procediment, el jutge instructor començava la causa al jutjat de Montblanc, que estava situat a l'actual jutjat de pau, a la Plaça de l'Església de Santa Maria. Aquí s'anava formant l'expedient en base de les denúncies rebudes i de les informacions que obtenia dels testimonis. Si les seves conclusions eren suficients per empresonar el denunciat, ho feia inicialment a la presó de Montblanc i si eren considerades greus era traslladat a la de Tarragona, generalment en tren o en camioneta, a l'espera del consell de guerra.¹³ A final de 1939 el jutjat militar de Montblanc fou adjuntat al de Valls, de manera que part dels expedients es van realitzar a la capital de l'Alt Camp.¹⁴

A causa, però, de la gravetat dels «Fets de Solivella», tal com hem exposat, l'instructor es desplaçà a la nostra població per prendre les primeres declaracions, que li van justificar la detenció per part de la guardia civil dels primers sospitosos, entre els què hi havia les següents dones, de les quals el 29 de gener l'ajuntament en féu aquest informe. Com es pot veure, els càrrecs que s'els imputava eren realment molt imprecisos i molt poc substantius, i en tot cas, molt difícils de ser jutjats com a delictes militars.

Detenidas.

I. A. R., maestra nacional. Teniendo cargos importantes en unas escuelas de Reus en la dominación roja y ha tomado parte en mítines presididos por Líster.

T. T. Ll., madre de uno de los que ha cometido más asesinatos y que hablaba muy mal en contra de la causa y provocaba las personas de derecha beneficiándose de un local que pertenecía a la gente de derecha y con este motivo disfrutaba toda la familia de una vida muy lujosa.

E. R. M., pertenecía a las Izquierdas, muy mal habladora y disfrutaba mucho cuando se cometían asesinatos.

R. P. M., hablaba muy mal diciendo que los afusilados que se salvaron no tenía que quedar ninguno, gritando en plena calle «Viva la Revolución Social».

M. M. M., hablaba muy mal de la causa, disfrutando con todos los malos hechos que se cometían.

M. M. M., hablaba muy mal de la causa, disfrutando con todos los malos tratos que hacían los rojos a las personas de derechas.

C. C. D., hablaba muy mal de la causa siendo contraria al G.M.N. [Glorioso Movimiento Nacional]

C. S. I, al día que había los fusilados tendidos en la calle se puso muy elegante, cosa que no acostumbraba, a pasearse delante de ellos y disfrutando con el hecho que se había

realizado; hablaba muy mal contra la causa del G.M.N. y es la mujer del que se encontraba alcalde al día de los hechos.

Solivella, 29 de enero de 1939.

El alcalde,

Gregorio Travé.

8.- Els interrogatoris dels detinguts de la presó de Montblanc

A partir del 30 de gener de 1939, s'iniciaren les declaracions indagatòries per part de l'instructor a Montblanc. El jutge José Ortiz disposava de prou elements per decretar la presó preventiva dels pressumptes sospitosos de «rebel·lió militar» i iniciar els interrogatoris en base de l'informe elaborat per l'ajuntament el 17 de gener i també per les declaracions dels afectats. Al damunt de la seva taula es trobaven ja les bases testificals que li permetrien fer una composició de lloc de tot el que havia passat a Solivella i, així mateix, de les persones que n'havien estat, segons les declaracions que disposava, els inductors, autors o col·laboradors.

Segurament que el militar restà ben sorprès a l'hora d'analitzar la repressió a Solivella per tres circumstàncies: la primera, la magnitud de la tragèdia, que havia suposat la mort de més d'una trentena de persones de dreta assassinades durant el període de la revolució; la segona, l'enorme quantitat de persones implicades o suposadament implicades en les actuacions dutes a terme per les esquerres; i la tercera, la impossibilitat física de prendre'ls-hi declaració a tots i iniciar el sumari, atès que els caps i més responsables suposadament de les accions criminals havien fugit en la retirada de l'exèrcit republicà, alguns exiliats i d'altres a amagar-se a diversos llocs, principalment Barcelona, on era més difícil, en aquells moments, esbrinar el seu amagatall.

Com que la repressió tenia per objecte escarmentar a tots els elements d'esquerra, si no era possible fer-ho amb els de primera fila, calia passar als de segona com fos, i fer caure sobre d'ells tot el pes de la justícia, pagant amb les seves vides les que havien segat dels seus adversaris polítics.

Amb la col·laboració de l'ajuntament i la guàrdia civil els sospitosos de Solivella el 29 de gener de 1939 foren reclosos a la presó de Montblanc, des d'on comparegueren davant del jutge instructor militar. Les declaracions s'iniciaren el dia 30 de gener de 1939, al dia següent d'haver estat engarjolats. Foren els següents:

- 1.- Joan Masalias Sanahuja.
- 2.- Josep Masalias Mañé.
- 3.- Magí March Closa.
- 4.- Josep Sans Palau.

- 5.- Francesc Sans Garcia.
- 6.- Ramon Saperas Saperas.
- 7.- Joan Jordana Iglésias.
- 8.- Joan March Contijoch.
- 9.- Joan Iglésias Gil.
- 10.- Ambrós Capdevila Nuet.
- 11.- Josep Armengol Salvadó.
- 12.- Antoni Cartaña Domingo.
- 13.- Joan Sanahuja Clavé.
- 14.- Gregori Mestres Torres.
- 15.- Josep Iglésies Palau.
- 16.- Antoni Espanyol Jové.
- 17.- Pau Tomàs Esquirol.
- 18.- Josep Sanahuja Montseny.
- 19.- Antoni Cartanyà Peiraló.
- 20.- Tomàs March Closa.

I les vuit dones següents:

- 1.- Isabel Armengol Rodríguez.
- 2.- Teresa Travé Llorens.
- 3.- Eloïsa Roselló Montanyola.
- 4.- Caterina Sans Iglésies.
- 5.- Concepció Cartanyà Domingo.
- 6.- Maria March Masalias.
- 7.- Magdalena March Masalias.
- 8.- Rosa Pinent March.

El primer que prestà declaració fou J. M. S. (àlies J. V.), de cinquanta anys d'edat. Va manifestar que va pertànyer al partit d'Esquerra Republicana de Catalunya, a la qual s'afilià l'any 1933, quan es va formar al poble, sense que exercís, però, cap càrrec directiu. Així mateix, va manifestar que el 23 de juliol de 1936, en tornar del tros a la tarda va sentir alguns trets, assabentant-se, en arribar a casa seva, que entre persones de dreta i d'esquerra s'havien donat batibulls motiu pel qual no va sortir de casa aquella nit; el dia següent, de bon matí, va tornar a sentir trets i al cap de poc temps un grup de forasters acompanyats de J. del M. i A. del C. van trucar a la porta de casa preguntant a l'indagat què feia sense agafar una arma per defensar la seva causa, tot responent aquest que no tenia cap arma i que no havia d'intervenir en res. Que més tard es va assabentar de la mort diverses persones sense que pugui dir res

sobre els autors d'aquests actes. Afegí que no era cert que anés armat durant el període roig i que no havia fet guàrdies. Que no recorda la data exacta, però deuria ser el vint-i-cinc o vint-i-sis de juliol del trenta-sis quan el va anar a cercar a casa seva J. S. M., àlies C. del V., dient-li que anés amb el carro per traslladar uns cadàvers que estaven prop al cementiri; que com qui ho manava era regidor va obeir fent el que hom li va indicar. Que els cadàvers que va traslladar al cementiri eren els del rector Mn. Jaume Santromà, Jesús Tarragó i un altre de l'anomenat «Peretó». Que com que no li interessava no se li va acudir preguntar res sobre la manera que havien mort ni sobre les persones que hi havien intervingut. Finalment va declarar que el dia que es van cremar les imatges de l'església va anar a veure-ho per curiositat, sense prendre-hi, però, part. Que hi havia tres fogueres, restant el declarant al costat d'una d'elles, en aquella on es trobava J. M. T., àlies T., amb d'altres que no recorda.

El mateix dia fou investigat J. M. M., de 54 anys. Va manifestar que no havia estat afiliat a cap partit polític, per bé que havia votat els d'esquerra. Que no havia intervingut en cap dels fets duts a terme en la població durant el període convuls, i que desconeixia les persones que els havien perpetrat. Que tampoc podia identificar els solivellencs que anaven pel poble armades perquè en els primers dies del moviment no sortia de casa i que després només es va preocupar de la seva feina al camp. Finalment, va afirmar que creia que els seus fills tampoc van intervenir en res.

F. S. G. va declarar el mateix dia. Tenia 48 anys. Va manifestar que no havia estat afiliat a cap partit polític i que sempre havia votat la candidatura de dretes. Que havia exercit de regidor i que havia estat elegit en la candidatura de dretes, per bé que no sabia si l'exercia per les dretes o les esquerres ja que el van cridar a l'ajuntament perquè hi participés. Va exercir el càrrec fins el 23 de juliol de 1936, quan va ser destituït. Que a partir d'aquest moment no anà més a l'ajuntament ni sabia les disposicions que s'hi prenien. Que tampoc podia identificar les persones que van intervenir en els assassinats i detencions ni en altres fets delictius.

El mateix dia 30 de gener fou interrogat M.M.C., àlies P., de 35 anys. Manifestà que pertanyia al partit d'Esquerra Republicana al qual es va afiliar abans del juliol i que n'era president de la junta directiva en iniciar-se el «moviment». Que fou regidor de l'ajuntament des del 22 de novembre de 1936, càrrec del que presentà la dimissió als tres mesos per no estar d'acord amb la resta de regidors, per bé que no li fou admesa ja que consideraren que era necessària la seva presència a l'ajuntament. Afegí que algunes vegades havia portat arma, per bé que mai l'han pogut veure armat, i que mai l'havia disparat. Declarà que el 23 de juliol de 1936 va sentir molts trets assabentant-se que hi havia lluita en alguns carrers del poble entre persones de dreta i d'esquerra. Que ell, per evitar que li passés alguna cosa i per evitar també compromisos es reclogué a l'ajuntament on va romandre fins que es van acabar els trets. Exposà que la lluita va començar cap a les quatre de la matinada i que ell des de les sis de la tarda del dia anterior va estar al carrer en companyia d'uns cinc-cents homes. Si va fer això, fou a causa que el varen obligar quan tornava del camp; que no li van dir perquè es trobava tanta gent allí, però que segons els rumors que corrien era per desarmar la gent de dretes; que a les

tres de la matinada li varen manar buscar l'alcalde, aprofitant aquesta circumstància per no retornar al lloc on estava i restar a l'ajuntament on s'hi va estar fins a les tres de la tarda, assabentant-se aleshores que havien dominat les esquerres i que del resultat de la topada hi havia algun mort i ferit.

Afegí que des d'aquest dia, després de la feina, es reunia a l'ajuntament amb altres convilatans per escoltar la ràdio i xerrar una estona, sense assabentar-se dels acords que prenia el Comitè perquè aquest es reunia en una altra sala.

Declarà també que mai havia sentit dir que s'hagués d'assassinar a algú i que ell no havia intervingut per res a cap dels fets.

Respecte dels fets del dotze de febrer de 1937 va manifestar que en retirar-se a casa, entre les nou i les deu de la nit, va veure alguns joves del poble, entre els quals E. I. V. i J. M. (àlies F.), que estaven trucant a diverses cases per fer detencions, tot aconsellant-los que no molestessin a ningú.

Quan al saqueig de l'església va exposar que el va contemplar des del balcó de l'ajuntament i que malgrat que va veure molts veïns que hi van prendre part no pot recordar a ningú més que un tal G. i E. I.

Acabà la seva declaració dient que sabia que les multes i les incautacions les acordava el Comitè.

El mateix dia 30 de gener es prengué declaració a R. S. S., de 23 anys. Entre d'altres manifestacions exposà que, efectivament, es van cometre diversos assassinats en el poble i es va saquejar i cremà el seu contingut, tot i que no pot dir, per no saber-ho, les persones que varen intervenir en aquests fets. Manifestà que es va incorporar a l'exèrcit republicà quan fou demanada la seva lleva i que uns dies abans de ser ocupada Solivella per les forces franquistes es va amagar a l'espera que aquestes prenguessin el poble per incorporar-se a aquestes tropes, tal com va fer.

El dia següent, 31 de gener de 1939, va ser interrogat J. M. C., àlies B., de 44 anys. Explicà que no havia estat de cap partit polític, si bé als inicis del moviment s'afilià al sindicat UGT per tal de poder treballar, donant-se, però, de baixa al cap de set mesos. Que havia exercit de regidor quinze o vint dies abans de l'entrada de l'exèrcit ocupant. Que no havia portat mai armes i que tampoc havia fet mai guàrdies. Que en esclatar el 18 de juliol es trobava treballant a Reus. Que el dia tres d'agost va anar a Solivella per veure si era cert que havien mort un germà seu, retornant a Reus el dia següent. Que va estar molt de temps, sense poder especificar quan, que no va anar a Solivella, per bé que s'hi va traslladar definitivament feia un any. Que per aquesta raó no podia dir res respecte als esdeveniments que hi van passar i tampoc de les persones que hi van intervenir.

Seguidament fou interrogat J. I. G., de 32 anys. Declarà que no va pertànyer a cap partit polític ni a cap sindicat, si bé que en iniciar-se el moviment es va afiliar al partit socialista i a la UGT, havent exercit el càrrec de regidor de l'ajuntament en representació de l'esmentat sindicat des del 23 de desembre de 1936 fins el 6 de febrer¹⁵ en què va presentar la dimissió. Que no va participar en cap dels fets esdevinguts al poble, que tampoc va fer guàrdies ni va portar mai cap arma. Que ignora les persones que van cometre els assassinats, les que van fer les detencions i les que van saquejar l'església i en van cremar les imatges.

A continuació fou interrogat A. C. N., de 55 anys, peó caminer. Declarà no havia pertangut a cap partit polític ni sindicat, però que aleshores es va haver d'afiliar a la CNT per imposició del seu capatàs. Que no va intervenir ni en les detencions ni en els assassinats que hi hagué en el poble i que tampoc identificà les persones que els realitzaren. Que és cert que en certa ocasió que va anar al cementiri es va trobar amb el cadàver de Josep Moix i que dirigint-se a ell li va dir: «A tu no et perdono com als altres», sense pronunciar cap més paraula. Que també és cert que el dia en què es va saquejar l'església alguns individus van treure la roba que hi havia i li van llançar damunt un roquet i li van posar un bonet al cap, però que ell de cap manera es va vestir de capellà ja que mai li ha agradat mofar-se de coses de l'església, motiu pel qual el declarant es va enfadar amb els que van dur a terme aquest acte. Que aquest mateix dia els del Comitè el van obligar a anar a l'església amb la finalitat de separar la roba blanca que hi havia a la sagristia per destinar-la als hospitals, i que quan ell va arribar al lloc el temple ja havia estat saquejat per la qual cosa no va veure els autors.

El mateix dia declarà J. A. S., de 32 anys d'edat. Va manifestar que estava afiliat a Esquerra Republicana des de feia anys, sense que hi hagués exercit cap càrrec directiu. Que no podia dir res sobre les persones que dugueren a terme les detencions i assassinats en el poble. Que el dia en què es va saquejar l'església, aproximadament cap a la una de la tarda, el van avisar perquè es presentés a la seu del Comitè i que a l'arribar li van manar que anés a treure les imatges i roba i carregar-les en uns carros que havien d'arribar després. Que l'indagat va preguntar als membres del comitè si les ordres que li donaven eren obligatòries o no, i que en respondre-li que sí, va anar al temple d'on va treure alguns objectes. Que en un moment, aprofitant la distracció dels que vigilaven armats l'operació, va abandonar la tasca i se'n va anar al camp. Que malgrat que hi havia molta gent del poble no pot recordar els noms dels qui ho feien. Acabà manifestant que no havia dut mai armes ni havia fet cap servei de guàrdia.

També fou interrogat J. J. I., àlies J. G., de 38 anys. Va manifestar que estava afiliat des de feia anys a ERC, en la què havia exercit cap càrrec directiu. Que el dia 23 de juliol de 1936 va sortir de casa amb l'escopeta per tal d'anar a caçar i que a la sortida del poble es va trobar amb un tal Pere, conegut per P. de la C., i un tal Antoni, conegut per «X.», els quals li van dir que deixés la caça i que els acompanyés perquè, atès que pel matí s'havien fet alguns trets per persones de dretha havien avisat a alguns forasters amb els quals pensaven desarmar-los. Que el declarant, juntament amb els dos esmentats i altres, entre els quals el «C.» i el «T.

del T.» es van traslladar al castell amb la intenció que per aquell lloc no s'escapés cap persona de dretes del poble. Que va romandre en el castell fins a les vuit de la nit aproximadament, traslladant-se a aquesta hora a una casa dels afores de la població, on habitava un tal Pau. Que en arribar a aquesta casa va passar pel costat el veí del poble Josep Moix, àlies «Peretó», al qual després de donar-li l'alt van detenir, sense que el declarant prengués part en l'actuació. Que els altres companys que feien guàrdia el van tornar a la casa de Pau cap a les tres de la matinada del dia següent. Que com que des de feia més d'una hora que se sentien trets dins el poble, el declarant patia per la seva família, de manera que va anar a casa per buscar-la, trobant els seus integrants al carrer. Amb ells va sortir al camp a refugiar-se, restant aquí fins a les tres de la tarda en què ja no se sentien els trets, tornant al seu domicili i no sortint-ne fins el dia següent. Que així mateix, en tornar del camp, es va assabentar que havien assassinat al Peretó, sospitant que els autors podien ser els que es trobaven en l'esmentada casa. Que al cap de dos o tres dies d'aquests actes, és a dir, el 26 o 27 de juliol, no sap si per ordre del Comitè o de l'ajuntament, li van manar recollir els cadàvers de Josep Moix, el rector Jaume Sanromà i Jesús Tarragó, que traslladà al cementiri, ajudat pels veïns J. M. S. i J. «de la C. el V.».

El mateix dia l'instructor militar va prendre declaració indagatòria a A. C. D., (àlies «G.»), de 33 anys. L'interrogat va manifestar que havia estat afiliat des de feia anys a ERC. Que no va participar en cap dels fets esdevinguts durant la «dominació roja» i que no podia dir res, per ignorància, sobre les persones que hi van prendre part. Negà que hagués participat en cap detenció i que acompanyés als que ho feren. Que el dia en què es va saquejar l'església l'agutzil el va reclamar perquè es presentés al Comitè, i allí li van manar que anés a l'església per ajudar a buidar-la. Que el declarant va preguntar si era una ordre o bé un acte voluntari, a la qual cosa els del Comitè li respongueren que era obligatori. Per aquesta raó hi va anar i va ajudar a treure objectes i fustes. Que en l'acte del saqueig hi havia moltes persones però que no pot precisar qui eren. Que en acabar el manament va tornar a casa, de manera que no pot dir res de la posterior crema.

El dia 31 de gener prestà declaració J. S. C., de 53 anys, el qual manifestà que no havia pertangut a cap partit polític ni a cap sindicat. Que no pot dir res sobre el que se li pregunta respecte dels esdeveniments ocorreguts a Solivella perquè sempre només s'havia preocupat dels assumptes de casa seva, per bé que era veritat que havia sentit dir que s'havien matat algunes persones i que havia vist alguns cadàvers en el cementiri del poble, perquè no li havia interessat ni la forma en què havien estat morts ni si els autors eren o no del poble. Que si va anar al cementiri va ser degut a que hi havia el cadàver d'un fill d'un cunyat seu, al qual volia acompanyar en el dolor. Sobre el saqueig de l'església i la crema d'imatges només podia declarar que va veure alguns carros que portaven material eclesiàstic. Que no podia identificar tampoc les persones que formaven part del Comitè perquè, com ha expressat, només es preocupava dels afers de casa seva. Que mai havia portat armes i que, per tant, no havia pogut disparar contra ningú.

El següent en ser interrogat fou G. M. T., (àlies T.), de 55 anys d'edat. Manifestà que no havia pertangut a cap partit polític ni a cap sindicat; que tampoc havia intervingut en els fets ocorreguts en el poble ni sabia res sobre els individus que efectuaren les detencions i els assassinats de les cinquanta-dues persones de dreta. Que tampoc sabia res sobre qui va intervenir en el saqueig de l'església i la crema de les imatges.

El següent fou J. I. P., (àlies «X»), de 60 anys d'edat. Manifestà que no va pertànyer a cap partit polític i que no sabia res dels esdeveniments ocorreguts en el poble, llevat que havia sentit dir que s'havien matat alguns veïns i que s'havia saquejat l'església i cremat algunes imatges, que no havia vist res malgrat haver estat durant la revolta en el poble. Així mateix, afirmà que creia fermament que cap dels seus fills havien pres part en els successos.

El mes de febrer van continuar els interrogatoris dels encartats. El dia primer d'aquest mes declarà A. E. J., (àlies J. de la P.), de quaranta-nou anys. Va manifestar que des de feia alguns anys estava afiliat a ERC. Que per oïdes sabia que s'havien assassinat alguns veïns, sense que pogués identificar els autors. Que mai havia portat armes. Que els dies 23 i 24 de juliol de 1936 no va sortir de casa ni tan sols va anar al camp. Que el dia que van saquejar l'església, com que el declarant vivia al costat, en sentir els cops va sortir de casa i va entrar a l'església, on va veure diversos forasters que es dedicaven a llançar les imatges dels altars. Que el declarant els va indicar que no ho havien de fer, a la qual cosa els forasters li contestaren de mala manera i el feren sortir.

A continuació fou interrogat P. T. E., de 70 anys, fill de Gandesa i veí de Solivella des de feia cinc anys. Va manifestar que quan podia treballava de jornalier i que quan no tenia feina vivia de la caritat pública. Que mai havia estat afiliat a cap partit polític ni a cap organització sindical. Afegí que estant a casa seva el dia 23 de juliol de 1936 es van presentar J. J. I., àlies G., A. G. J., (àlies T.), i altres dos, els noms dels quals no recordava, tots ells armats, que portaven detingut Josep Moix, al qual van retenir tot el dia a casa seva i el van portar a una era propera on el van matar, essent el T. qui va efectuar els trets. Que tots aquests fets els va presenciar personalment l'esmentat declarant. Que ell no hi va participar ni va anar a detenir cap persona ni va estar mai armat. Que sap que es van cremar les imatges de l'església perquè ho havia sentit dir, i que no sap res més. Que sobre la seva conducta poden declarar persones de dreta del poble.

Seguidament es prengué declaració a J. S. M., (àlies J.), de 39 anys d'edat. Manifestà que el dia que es va iniciar el «moviment nacional» era agutzil del poble, i que com a tal el 23 de juliol de 1936 per encàrrec de l'alcalde Antoni Armengol va publicar un ban que exigia el lliurament de les armes. Que mentre pregonava va sentir alguns trets, motiu pel qual ja no va entrar a la població, restant prop de les escoles públiques. Que al cap de poc temps el van aturar alguns forasters i que en adonar-se que era l'agutzil li van dir que l'endemà aniria amb ells per mostrar-los les cases de les persones de dreta. Que van passar la nit a la carretera i que cap a les cinc de la matinada del dia següent van entrar en algunes cases dels de dreta

detenint alguns estadants. Que el declarant només va entrar a dues cases on no hi havia ningú i que, per tant, no va poder detenir a ningú. Que en sospitar que els forasters podien fer mal als detinguts es va separar d'ells per la qual cosa el van insultar de covard i poruc. Que en separar-se dels forasters, com que a l'interior del poble hi havia lluita d'armes, sortí al defora, a una caseta on uns forasters hi retenien la dona d'Andreu Castro. Que intentà entrar al poble per treure la seva família, cosa que no va poder fer fins a les dues de la tarda en què van cessar els trets.

Així mateix, declarà que el dia 12 de febrer de 1937 l'alcalde Francesc Inglès li va ordenar que es presentés a casa de Josep Ballart, en companyia de J. C. N., perquè es personés a la Col·lectivitat; i també va anar a casa de Francesc Sans amb el mateix avís; que quan hi tornà va trobar un camió amb algunes persones detingudes; deduint que a aquells que havia anat avisar era per ser detinguts. Que si ho hagués sospitat, els hi hauria dit que fugissin per evitar ser detinguts. Que sap que els esmentats Josep Ballart i Francesc Sans, als quals no va trobar a les seves respectives cases, foren detinguts més tard i assassinats. Que era veritat que el 12 de febrer de 1937 es trobava al local on eren reclosos els que moments després serien assassinats, però la seva presència no responia a la finalitat de tenir cura dels presos sinó l'interès per uns parents que també estaven detinguts. Que li constava que la llista de les persones que estaven detingudes i que foren assassinades va ser confeccionada per J. S. C., (àlies G.), i A. M., fill, (àlies el C.), per haver-li confessat el primer a les darreries de la convulsió

En la seva declaració afegí que el dia en què es va saquejar l'església el declarant, per ordre de l'alcalde, va recollir alguns objectes del culte i els va portar a l'ajuntament acompanyat per M. M. M.. Que per ordre del mateix alcalde es va presentar a casa de Teresa Noet per recollir un calze i una custòdia que després va portar a l'ajuntament.

El mateix primer de febrer declarà A. C. P., de 61 anys d'edat. Va manifestar que no havia estat mai de cap partit polític ni sindicat, que sabia que els primers dies del moviment revolucionari es van cometre algunes detencions i assassinats al poble sense que pogués identificar els seus autors, que el declarant no havia intervingut en cap d'aquests fets, que no era cert que hagués induït ningú a cometre aquestes malvestats, essent, per contra, una de les persones que més es lamentaven perquè en un poble on havien de viure tots com a germans es cometessin aquells crims. Que el dia que es va saquejar l'església va constatar la presència de molta gent forastera armada i que malgrat que no va veure els que hi van prendre part ni tampoc en la crema de les imatges, no pot creure que fossin gent del poble els que fessin aquestes malifetes.

També aquest dia prestà declaració T. M. C., de 35 anys d'edat. Va confessar que pertanyia a ERC des de l'any 1931 i que durant la revolta es va afiliar a CNT per obtenir feina, que el dia 23 de juliol de 1936 es va pregonar pel poble un ban que ordenava lliurar les armes a l'ajuntament i que com que ell tenia una pistola va sortir de casa seva amb la intenció de lliurar-la a l'ajuntament, però com que durant el trajecte va sentir trets, per por a ser ferit, se'n va anar al castell on va romandre fins la vesprada, passant la nit en un camp proper, i retornant

a tarda del dia següent al poble, assabentant-se aleshores dels fets que havien ocorregut. Que va ser designat encarregat del treball de la Col·lectivitat formada per les finques confiscades a les persones de dreta. Que per desconexença no pot dir res dels que efectuaven les detencions i assassinats ni dels saquejadors.

El dia primer de febrer declararen també les dones que havien estat detingudes arran de la informació presentada per l'ajuntament de Solivella. La primera fou la mestra I. A. R., de 38 anys d'edat, la qual va manifestar que com a docent pertanyia a la Confederació Escolar de Treballadors de l'Ensenyament, organització de la qual va formar part durant el temps que exercí de mestra de l'escola de Sant Vicenç de Raspeix (Alacant), és a dir des del 16 de setembre de 1934 fins el 12 de febrer de 1937, data en què va passar a exercir la seva professió en una escola de la Generalitat a Reus, fins al 18 de febrer de 1938, que fou traslladada a una escola de la Generalitat al monestir de Poblet, però com que en aquest lloc no va poder exercir el càrrec en estar ple de tropes i no disposar d'un local, es va traslladar al seu poble natal de Solivella. Que aquí va comunicar a la Generalitat l'estat en què es trobava i que no podia exercir el seu càrrec. En vistes d'això el govern autonòmic va crear una escola a Solivella perquè ella hi exercís. Que quan exercia a Reus es va afiliar a la CNT més obligadament que voluntària. Que aquí va exercir el càrrec de directora del grup escolar integrat per vint seccions, i que aquest càrrec el va obtenir per elecció entre els companys. Que va presidir un míting d'Enrique Líster, organitzat pel Sindicat de Solivella, quan aquest militar es trobava al poble amb les seves tropes; que ho va fer perquè li van manar les autoritats del poble. Que a la presidència, a més de Líster i l'alcalde, hi havia un comandant anomenat Santiago, i els mestres que aleshores hi havia a la població. Que sempre va acatar per disciplina les ordres de les autoritats del moment. Que com que vivia als afores del poble i havia de cuidar familiars malalts, tenia molt poca relació amb la gent de la vila, motiu pel qual només té notícies dels fets per haver-ho sentit dir. Que mai va proferir paraules contràries a la causa nacional, sinó, per contra, sempre havia simpatitzat amb ella **(foto 10)**.

Seguidament va prestar declaració T. T. Ll., de 43 anys d'edat. La interrogada manifestà que no havia pertangut a cap partit polític ni sindicat, que no era cert que hagués proferit paraules injurioses contra la causa nacional ni que hagués provocat o insultat a persones de dreta. Que el seu marit era conserge de la Societat Agrícola, pertanyent a les esquerres, i que després de ser confiscat el Sindicat de les dretes va continuar en el mateix càrrec. Que no pot declarar sobre les persones que van cometre els assassinats, van saquejar l'església i els altres fets esdevinguts en el poble perquè ella només es preocupava de les feines de casa seva.

La següent interrogada fou E. R. M., de 42 anys d'edat, la qual declarà que no havia militat a cap partit ni a cap sindicat, i que, com que mai sortia de casa i sempre estava ocupada en els quefers domèstics, no s'assabentava de res del que passava a la població i que només d'oïdes sabia que s'havien assassinat diversos veïns i que es va saquejar l'església i es van cremar les imatges. Que els veïns de Solivella podien donar compte de la seva conducta.

C. S. I., de 40 anys d'edat, declarà el dia següent, dos de febrer de 1939. Va manifestar que pertanyia a l'ERC des de l'adveniment de la República, tant ella com el seu marit, el qual va ser alcalde des del començament del «*movimiento*». Que no era cert que hagués parlat malament de la «*causa nacional*» ni que hagués vist els cadàvers dels assassinats. Que no sap res de les persones que varen efectuar aquestes morts ja que, si bé havia sentit dir que es van cometre, a ella no li interessava el tema per la qual cosa no va indagar qui les havia comès.

El mateix dia declarà C. C. D., de 28 anys, soltera, la qual va manifestar que no va estava afiliada a cap partit polític ni a cap sindicat i que no era cert que parlés malament de la «*causa nacional*». Preguntada si sabia alguna cosa sobre els autors dels quaranta assassinats verificats al poble durant la revolta i sobre el saqueig de l'església, manifestà que no sabia que hagués passat res en el poble.

També aquest dia declarà M. M. M., de 30 anys d'edat, casada, la qual manifestà que no havia estat membre de cap partit polític ni de cap sindicat i que no era cert que hagués parlat malament de la «*causa nacional*» semblant-li desmesurats, a més, els assassinats i altres malvestats comesos al poble durant aquest període. Que no pot dir res respecte als assassinats, detencions, saqueig de l'església, incendi de les imatges i confiscació de béns de les persones de dreta que es van dur a terme durant aquests dies convulsos.

El mateix dia declarà la seva germana M. M. M., de 31 anys d'edat, casada, la qual digué que no havia estat de cap partit polític ni de cap sindicat, per bé que a les eleccions havia votat la candidatura d'esquerres. Que no era veritat que hagués parlat malament de la «*causa nacional*» ni que li produís alegria la notícia de l'assassinat de persones de dreta. Que no sap qui eren els que feien les detencions, els assassinats i altres malvestats comesos en el poble.

Finalment el mateix dia el jutge instructor militar va prendre declaració a R. P. M., vídua, de 33 anys d'edat. Va manifestar que no havia estat afiliada a cap partit ni a cap sindicat, que no recordava que hagués cridat «Visca la revolució social i que no havia de restar viva cap persona de dretes». Que el seu marit Antoni March va morir el 23 de juliol de 1936 en el combat sostingut al poble amb les persones de dretes. Que ella no havia tingut cap intervenció en els fets ocorreguts en el poble ni podia dir res respecte de les persones que van intervenir en els assassinats, detencions, saqueig de l'església i altres malvestats.

Els noms de les vint-i-set persones interrogades a Montblanc entre el 30 de gener i el 2 de febrer de 1939 apareixien a l'informe elaborat per l'ajuntament el 17 de gener i també moltes d'elles a les declaracions de les catorze persones de dreta interrogades per l'instructor militar a final de gener. Del total dels declarants, dinou eren homes i les vuit restants, dones. Dels primers, destaca la seva edat madura perquè només sis tenien menys de 36 anys, -un, en tenia 23, i la resta entre 33 i 35 anys-, mentre que dels tretze restants les seves edats oscil·laven entre els 38 i 70 anys – 1 de 38, 1 de 39, 1 de 44, 1 de 48, 1 de 49, 1 de 50,

1 de 53, 1 de 54, 2 de 55, 1 de 60, 1 de 61 i 1 de 70-. Cal recordar en relació a l'edat, que en aquell moment hi havia una part dels joves a l'exèrcit –després alguns seran també jutjats a través dels sumaríssims militars- i un sector d'homes de mitjana edat optaren per l'exili.

La major part dels interrogats afirmaren que no havien pertangut a cap partit polític ni sindicat, llevat de vuit que confessaren estar afiliats amb anterioritat a 1936 a l'ERC, per bé que no hi exerciren cap càrrec de responsabilitat a excepció de M.M.M. que va reconèixer que n'era president de la junta directiva local en iniciar-se la guerra. Un altre declarà que es va afiliar al PSUC al començament del conflicte bèl·lic. Quant a la filiació sindical dos confessaren la seva pertinença a la UGT i tres a la CNT. Quatre exerciren càrrecs a l'ajuntament en el període 1936-1939 i un altre fins el 23 de juliol de 1936, en què fou destituït per representar una candidatura de dretes.

Tots els interrogats declararen que no havien fet guàrdies i que no havien portat armes, llevat de dos: un d'aquests, però, va precisar que no havia disparat mai i l'altre que el 23 de juliol va sortir de casa amb una pistola per lliurar-la a l'ajuntament amb el propòsit de complir el ban de l'alcalde que havia obligat d'entregar totes les armes.

D'altra banda, dos declararen que havien estat obligats a traslladar els cadàvers de mossèn Jaume Sanromà, Jesús Tarragó i Josep Moix, però que no havien participat en els seus assassinats.

Com que entre els càrrecs que hom feia als detinguts s'hi comptava el saqueig de l'església i la crema dels del temple parroquial, la majoria negà la seva participació en aquests fets. Tot i això, un confessà que l'obligaren a fer el trasllat de les imatges al lloc on després van ser cremades i que quan va poder es va escapar i va marxar al camp; un altre manifestà que ho va fer per ordres de l'agutzil. Aquest, de la seva banda, declarà que en companyia de M.M.M. va anar a recollir diversos objectes de l'església per dipositar-los a l'ajuntament¹⁶ i que, així mateix, va anar a casa de Teresa Noet –on s'hi hospedava el vicari Joan de Déu Punsoda- per recollir-hi un calze i una custòdia d'argent que portà a l'ajuntament.¹⁷ Un altre –que havia estat acusat de mofar-se de l'església, vestint-se amb ornaments eclesiàstics i que fins i tot havia aparegut públicament amb roquet i un bonet al cap- va declarar que foren els seus companys els que li posaren al damunt aquests ornaments atès que ell «mai s'havia mofat de les coses de l'església i que es va enfadar amb els que havien dut a terme aquests actes». Altres dos van manifestar que presenciaren el saqueig del temple per simple curiositat i un tercer que ho va veure des del balcó de la casa de la vila. Malgrat que tots van declarar que hi havia molta presència de forasters i també alguns homes del poble cap recordava els noms dels participants, llevat d'un interrogat que n'esmentà dos que ja havien abandonat la població amb destí cap a l'exili (foto 11).

En general, els interrogats manifestaren que no van intervenir en els «fets de Solivella» i que ignoraven les persones que hi havien actuat.

Les vuit dones que prestaren declaració foren encara més contundents ja que declararen que desconeixien les persones que havien fet les detencions o havien comès els assassinats i les que havien saquejat l'església o cremat les imatges; una fins i tot manifestà que desconeixia que aquests fets haguessin esdevingut, al·legant totes que es dedicaven principalment a les feines de les seves respectives cases. Les que se les acusava que parlaven malament de la causa de les dretes negaren aquesta acusació dient simplement «que no era veritat».

10.- Noves denúncies de les dretes a Montblanc

Les dretes de Solivella van trobar en les denúncies al jutjat militar una fórmula especialment eficaç per venjar-se dels seus adversaris polítics. En adonar-se que tots els d'esquerra que havien prestat declaració davant el jutge instructor havien restat detinguts aprofitaren per afegir-se també a les declaracions en contra dels esquerrans de Solivella. D'altra banda, des de l'ajuntament es promovien noves denúncies per afegir més elements acusatoris a l'hora de jutjar totes aquelles persones que els hi havien fet la vida tan difícil durant el període revolucionari.

En conseqüència, el quatre de febrer, es presentaren a declarar més gent de dreta de Solivella. Foren J. P. B., M. R. C., J. B. S., F. I. C. i E. M. I.

El primer era un home de 45 anys, del comerç. Va manifestar simplement que coneixia les persones de J. J. I. i J. M. M., així com E. R., M. i M. M. M. i C. C. D., de totes les quals només podia afirmar que li mereixen mal concepte per ser persones de mala conducta i haver actuat malament d'obra o de paraula durant el període de la revolta.

El mateix dia declarà M. R. C., de 47 anys d'edat. Manifestà que coneixia per raó de veïnatge J. S. P., R. S. S., F. S. G., J. I. G., J. M. C., J. I. P., A. C. D., A. C. N., J. M. M., J. S. M. i A. E. J. Afegí que J. S. P. li mereixia un bon concepte i que creia que no havia participat en els fets esdevinguts en el poble. Que R. S. S., per contra, no li mereixia un bon concepte ja que la seva conducta no fou de les més exemplars. Quant a F. S. G., si bé no podia afirmar que fos un home de mala conducta, si que podia dir que amb la seva manera de parlar havia fet molt de mal. Que J. I. G., J. M. C., J. I. P., A. C. D., A. C. N., J. I. M., A. E. J. i J. S. M. eren persones de mala conducta i que tots més o menys havien participat en els lamentables i luctuosos esdeveniments ocorreguts. Que també coneixia les dones M. M. M., M. M. M., C. S. I., T. T. Ll., R. P. M. i C. C. D., de totes les quals tenia un mal concepte per ser persones de molt mala conducta.

Seguidament declarà J. B. S., de 43 anys d'edat. Va manifestar que coneixia a J. I. P., T. M. C., G. M. T., P. T. E., A. C. P. i les dones M. M. M. i I. A. R., Que particularment no li mereixien mal concepte i que no podia dir res per no saber sobre la seva actuació durant els fets de 1936. Que respecte a la mestra I. A. R. havia sentit dir que havia presidit un míting en companyia de Líster.

El mateix dia es presentà a declarar F. I. C., de 32 anys d'edat. Manifestà simplement que coneixia a J. A. S. i J. M. S.. Que el primer no li mereixia un mal concepte, tot i no saber l'actuació que havia tingut, mentre que respecte del segon podia afirmar que era una persona de mala conducta.

E. M. I., de 67 anys d'edat, fou el següent en declarar; va manifestar que coneixia per veïnatge a M. M. C., persona que considerava de molt mala conducta i que no sabia res de la seva actuació directa, si bé que per la seva manera de parlar podia haver ocasionat molts perjudicis.

11.- El paper de la Falange local

A banda dels informes que proporcionava l'ajuntament, la guàrdia civil i els interrogatoris dels acusadors i dels encausats, la repressió franquista comptava també amb una altra font d'informació: la que aportava el partit únic de la Falange, que s'havia implantat ben aviat a totes les poblacions de Catalunya. A Solivella s'havia constituït la «Jefatura Local de Falange» com una organització específica, però lligada a la Comissió Gestora Municipal. Fou designat com a cap local Carles Creus. Aquest organisme, amb coordinació amb l'ajuntament, proporcionava també la informació a les autoritats militars que era valorada a l'hora dels sumaríssims contra les persones considerades suspectes d'actuacions delictives durant el període revolucionari. El dia 2 de febrer de 1939 l'esmentat Carles Creus signava aquest informe relatiu als solivellencs, dels quals els set darrers corresponen a dones, que havien ja detingut les autoritats militars i que es trobaven empresonats a Montblanc:

P. T. E.: Persona de muy malos antecedentes, hizo denuncia falsa contra personas de derecha y que yo creo que él sabía quienes fueron los que mataron a José Moix (a) Parató.

T. M. C.: Perteneciente a la colectividad como uno de los dirigentes, siendo administrador de vinos y cereales incautados a personas de derecha, ignorando si tomó parte en los demás hechos.

J. S. M.: Aguacil de todos los ayuntamientos rojos, y de ideas anarquistas, y el día 12 de febrero de 1937 capitaneaba bandas de rojos que iban a buscar a los individuos a sus casas para asesinarlos poco después, considerándolo como uno de los más malos del pueblo.

A. E. J.: Hombre de izquierdas, gran hablador contra los nacionales y que tomó parte en los destrozos de las imágenes de la iglesia. En el 6 de octubre de 1934 tomó parte en las patrullas que iban por las calles defendiendo aquel movimiento.

A. C. P.: De ideas rojas, hizo burlas de los caídos muertos y padre de un miliciano rojo que se distinguió en ir por las casas de derecha en busca de los nuestros.

M. M. C.: Concejal rojo a quien se vio junto a un grupo que asesinó a Pedro Ballart y a su hijo Juan.

J. M. M.: Individuo rojo que en sus conversaciones se dolía de que no se hubieran muerto más nacionales del pueblo.

A. C. N.: Hombre sin cultura de ninguna clase y padre de dos hijos idiotas, y que tomó parte vestido de cura al romper los objetos de la iglesia.

J. J. I.: De Izquierda Republicana y que tuvo parte en hechos contra el gran movimiento nacional.

J. M. S.: Ya antes del movimiento fue rabasaire que se incautó de todas las cosechas habidas en la finca de su propietario. En el movimiento de julio se le vió con armas por las calles.

J. A. S.: Pertenecía a Izquierda Republicana siendo uno de los dirigentes y estuvo empleado en la administración agrícola del sindicato.

A. C. D.: Rojo y que el día 12 de febrero de 1937 se distinguió en ir por las casas a buscar hombres de derecha que después fueron asesinados.

J. S. C.: Intervino con armas contra el gran movimiento y estaba con los que asesinaron a nuestros hermanos el 24 de julio de 1936.

G. M. T.: De Izquierda Republicana, tuvo siempre gran satisfacción en que sus hijos tuvieran parte activa contra los nacionales.

J. I. P.: De Izquierda Republicana, se mostró muy satisfecho por la causa roja, y tuvo dos hijos voluntarios.

J. M. C.: concejal rojo.

J. I. G.: hiciéronle encargado de un molino de aceite incautado.

J. S. P.: Concejal de Izquierda Republicana cuando el movimiento, de ideas moderadas, defendía su partido pero no se ha podido comprobar que tomara parte en ningún hecho.

F. S. G.: Concejal botado antes por las derechas pero que después se pasó a la Izquierda Republicana continuando su cargo durante parte de la dominación roja.

R. S. S.: Muy hablador en contra los nacionales y que durante parte de la dominación roja fue encargado del sindicato.

T. T.: Madre de un asesino durante la dominación roja; se les dió la conserjería del sindicato.

E. R.: Mostró siempre gran simpatía hacia los rojos.

R. P.: Roja, decía que tenían que matar a toda la gente de derechas.

M. M.: Muy habladora contra la causa nacional.

M. M.: Roja y muy habladora contra la causa nacional y que con muchas intenciones denunció a Antonio Capdevila para que los rojos lo castigasen.

C. C.: Roja y muy habladora contra los nacionales.

C. S.: Esposa del que era alcalde cuando el movimiento y una de las que con más entusiasmo defendía la causa roja y atacaba a los nacionales.

Solivella, 2 de febrero de 1939. III Año Triumfal.

El Jefe de F.E.T y de las J.O.N.S.

Carlos Creus

[Porta el segell de: Ayuntamiento de Solivella]

12.- La col·laboració de l'ajuntament

La col·laboració de l'ajuntament en la repressió franquista s'allargà durant tot l'any 1939, principalment, i també els tres següents, en què sovint fou requerit pel jutjat militar a facilitar informació sobre els detinguts, a vegades a petició d'aquest directament o bé a través de la guàrdia civil. Es conserven moltes relacions de solivellencs demandats al llarg de 1939 per la guàrdia civil de l'Espluga de Francolí o bé pels responsables militars de Montblanc o de Tarragona. Una d'aquestes llistes, no datada però probablement del mes d'abril o maig de 1939, que acompanyava un ofici a l'alcalde de Solivella en el qual se li demanava que expliqués d'una manera clara la actuación y actos que hubieren podido cometer antes y después de nuestro glorioso alzamiento a fin de que en corto tiempo recaiga sobre ellos la justicia que tenga por conveniente las autoridades militares superiores», confeccionada pel comandant de la guàrdia civil de l'Espluga de Francolí, recollia els noms i la filiació de les persones que havien estat empresonades a final de gener de 1939.¹⁸

Al mateix temps, les autoritats militars sol·licitaren informació exhaustiva sobre les persones

assassinades a les autoritats municipals de Solivella per poder confrontar sobre cada acusat la seva específica participació. Així ho comunicava l'11 d'abril de 1939 el comandant de la guàrdia civil de l'Espluga de Francolí, segons ordres del passat 3 d'abril rebudes del delegat de l'auditor de guerra de Tarragona.¹⁹ Al cap de pocs dies, el 12 de maig, el jutge militar instructor de Montblanc reiterava aquesta petició a l'alcalde.²⁰

Per complementar la informació les noves autoritats militars no dubtaren en prendre declaració a aquelles persones de dreta de Solivella que haguessin patit directament o els membres de la seva família els excessos del període revolucionari. Així, l'esmentat comandant de la guàrdia civil de l'Espluga, el 10 d'abril de 1939 transmetia a l'alcalde de Solivella, Gregori Travé Domingo, un ofici en què el citava, juntament amb Carles Creus i Travé, Antoni Solsona i Llauredó, Carme Armengol Espanyol, Tomàs Tarragó i Espanyol i Antoni Domingo i Andreu, perquè el dia 21 del mateix mes, a les quatre de la tarda, es presentessin al jutjat militar número 7 de Montblanc per prendre'ls declaració en la causa número 96 que s'instruïa contra els veïns de Solivella Alfons Mestres Torrelles, Jesús Andavert, Josep Castro Espanyol i Jaume Mestres Torrellas.²¹

Sovint, però, les citacions per declarar contra els encausats venien del mateix jutjat militar. Així, per exemple, el 27 d'abril de 1939 el jutge militar instructor s'adreçava a l'alcalde de Solivella perquè li enviés un informe sobre els antecedents político-socials i la seva actuació abans i durant el «*Glorioso movimiento nacional*» dels encartats Joan Ballart Espanyol, de 25 anys i Josep Anglès i Armengol, de 24 anys.²² D'altres vegades d'aquest mateix jutjat militar se sol·licitava a l'alcaldia la relació de persones que poguessin testificar contra els encausats. Així, per exemple, el primer de maig de 1939, el jutge demanava a l'alcalde de Solivella que li remetés una relació de testimonis que poguessin declarar contra diversos veïns del poble dels quals s'havia iniciat el procés.²³ En altres ocasions, el jutge demanava a l'alcalde que per a un determinat encausat hi fes trametre directament tres persones que poguessin testificar sobre el processat. Així, el 4 de maig de 1939, el jutge militar escrivia a la primera autoritat franquista de la població perquè el proper dia 11, a les onze del matí, fes presentar davant seu «*tres personas de reconocida solvencia moral y política que conozcan al encartado y sus antecedentes político-sociales y actuación antes y durante el glorioso movimiento nacional para testificar en la causa contra Juan Ballart Español*».²⁴

L'alcalde atenia les peticions del jutge, designant les persones que havien d'anar a declarar com a testimonis al jutjat militar de Montblanc. Els seus noms apareixen sovint relacionats en llapis darrere de les mateixes citacions, mentre que en d'altres no n'ha restat constància. Així, per a l'esmentat Joan Ballart Espanyol, declararen Antoni Solsona, Joan Domingo i Teresa Tous.

El judici era generalment molt sumari i al principi s'optà per la generalització de la pena capital; sembla que passada la primera tongada es preferiren altres penes més suaus, mercès a una nova actitud per part del règim franquista.²⁵ Per completar el sumari el Jutjat Militar número 9 de Tarragona sol·licitava a l'ajuntament la presència de tres testimonis del poble, de manera

que si durant el judici dos d'aquests testimonis testificaven en contra del processat aquest era irremeiablement condemnat.

La repressió dels adversaris polítics seguia el seu camí gestionada per les autoritats militars, sigui des de Montblanc, Valls o Tarragona. El resultat final fou esfereïdor per a la nostra població: es processaren 73 veïns, dels quals 10 dones; 51 foren condemnats a penes de reclusió que oscil·laren entre 4 anys i cadena perpètua, -les quatre veïnes amb penes de tres mesos-, i 22 condemnats a mort i afusellats a Tarragona.²⁶

L'anàlisi d'aquests processos, profundament dramàtics, resta per a una propera publicació, atès que l'objectiu d'aquest treball se cenyeix a relatar específicament les disposicions adoptades pels primers ajuntaments franquistes destinades a «servar la memòria dels seus morts», mitjançant celebracions patriòtiques d'aniversaris i l'erecció de diversos monuments commemoratius. No està de més, però, recordar la crueltat de les xifres: la Conca de Barberà tingué un promig de sis afusellats per la repressió franquista de cada mil habitants (és a dir un total de 108), quan la mitjana de tot Catalunya fou d'1,2 per mil. Més dramàtic encara és el cas de Solivella on, segons Josep M. Solé Sabaté, s'elevà al 14,5 per mil habitants,²⁷ i que Josep Recasens cenyeix al 3,16% amb els 22 afusellats a la presó de Tarragona,²⁸ mentre que el total d'empresonats el xifra en 73 (és a dir un 10,4% dels habitants de Solivella), dels quals 51 foren reclosos temporalment (és a dir un 7,32%).²⁹ Josep M. Prats i Batet ha fet un recompte permenoritzat i global dels morts amb motiu de la guerra, revolució i repressió, assignant a Solivella la xifra total de 112 persones (és a dir un 7,38% del total del cens de 1936, constituït per 1.516 habitants).³⁰

13.- La recuperació de les restes dels correligionaris

De tothom era conegut que si bé els assassinats el 24 de juliol de 1936 foren després inhumats al cementiri municipal de Solivella,³¹ la resta d'executats en el període revolucionari, en la seva immensa majoria, foren enterrats prop dels llocs on se'ls hi fou segada la vida. Tot i això, els familiars, -per informació facilitada per persones que coneixien prou bé la localització dels llocs on havien estat enterrats, sigui perquè havien assistit a l'acte, o bé per referència de tercers,- eren sabedors de les localitzacions dels seus difunts i reclamaren, passat el trasbals bèl·lic, la recuperació de les restes i el seu enterrament al cementiri municipal solivellenc.

La comissió gestora fou molt sensible a aquest desig d'un sector de la gent del poble, de manera que a la primera sessió (24 de gener de 1939), -la immediatament següent a la seva designació i presa de possessió (15 de gener de 1939)- s'adoptà el següent acord: «Se acuerda por unanimidad trasladar los restos de Jaime Iglesias Tous, José Ballart Anglés, José Armengol Montseny, Matías Sanahuja Clavé, Francisco Sans Iglesias, José Salvadó Sans, Tomás Español Saperas, José Gasol Montseny y José Palau Solé, fusilados por los rojos y enterrados algunos de ellos en cementerios de otros pueblos y otros en campos que no son de uso debido para dar sepultura a las personas. Se hace constar que todos los hombres antes mencionados

*han muerto a favor del GMN, habiendo derramado su sangre por Dios, por España y por sacar de la esclavitud a todos los españoles, que se veían privados de las libertades religiosas, y en todos los actos usurpados los derechos y los sentimientos de las personas honradas; que esta fiesta de luto y en conmemoración de los caídos por salvar a la Patria se celebre el día trece de febrero del actual año, corriendo a cargo del ayuntamiento todos los gastos que ocasione y pueda haber. Para hacer las excavaciones y traslado de los mismos, así como contribuir a pagar todo cuanto sea necesario para que dicha fiesta de homenaje y conmemoración se celebre con la máxima esplendidez. Como norma para lo sucesivo, se acuerda que en todos los casos similares que puedan presentarse, este ayuntamiento contribuirá con una cantidad igual a la que corresponda a cada uno de los antes relacionados individuos, a prorratio entre todos ellos el total de gastos que ocasione el acto antes referido».*³²

Durant els dos anys i mig de guerra les dretes solivellenques mantigueren ben viva la memòria dels esdeveniments que havien segat les vides dels seus parents i correligionaris tot i que es veïeren privades de fer qualsevol manifestació en record dels afusellats. Ara, després de la victòria militar franquista, ostentant les dretes el poder, maldaren per mantenir sempre viva la «memòria dels seus màrtirs». En el fons, el record era justificat i venia a ser una revenja pública del seus difunts, ben palesa als ulls de tota la població.

14.- La construcció del mite i la seva alimentació ideològica

Les noves autoritats franquistes assumiren el repte de justificar les morts del 24 de juliol de 1936 i del 12 de febrer de 1937 com una reacció d'un grup de patriotes en favor del sollevament militar que pagaren la seva actuació heroica amb la pròpia vida. L'amalgama de defensors integrada per grans i mitjans propietaris, amb la seva clientela i satèl·lits, catòlics, lligaires, tots foren presentats inicialment com un grup de requetés que es van adherir a l'aixecament militar.

Els «fets de Solivella» del mes de juliol de 1936, sorgits d'una profunda insensatesa de tots els protagonistes, ignorants de la situació i de la realitat que s'havia donat al país, foren girats, tergiversats i presentats a la societat de l'època com una actuació «numantina» d'una colla de «patriotes» solivellencs disposats amb el seu heroisme a oferir la seva sang en la defensa dels seus ideals, coincidents amb els valors del nou règim. Si durant el període revolucionari de 1936-1939 el ressò del que havia esdevingut a Solivella havia arribat a tots els racons de la circumscripció com l'actuació d'un conjunt d'«exaltats dretans» que menyspreant el valor de les seves vides s'havien fet forts dins la població i que amb un parell de dies foren sufocats per la valentia i entusiasme de les milícies antifeixistes de la comarca, a partir de 1939, els «fets de Solivella» foren presentats per les noves autoritats municipals com una adhesió de les dretes solivellenques al moviment encapçalat pels militars sublevats, destacant la valentia i coratge d'una cinquantena d'homes que en la lluita pels seus ideals contribuïren donant la seva vida a la formació de l'Espanya sorgida de la guerra. El que havia estat simplement un episodi més de l'enfrontament fratricida entre dos grups socials per la possessió o carència dels mitjans de

producció, entre els que tenien la propietat de les terres i els que només disposaven de la força dels seus braços, fou presentat com una actuació ideològica en l'escenari de la societat espanyola de final dels anys trenta.

D'altra banda, els municipis solivellencs dels anys quaranta i cinquanta del segle passat tingueren especial cura en presentar els «fets» com a una targeta de visita que els havia d'acompanyar en totes les seves relacions amb les autoritats del règim franquista. El que en una situació de normalitat hauria representat un estigma per ser oblidat i, si més no, per ser amagat, els responsables municipals solivellencs feren gala constantment de defensar els interessos d'una població aureolada per l'actitud heroica dels seus «màrtirs».

En l'assoliment del seu objectiu de magnificar la memòria de les gestes dutes a terme pels seus correligionaris, els municipis solivellencs desenvoluparen tres actuacions principalment: la primera, celebrar amb especial solemnitat les efemèrides commemoratives dels «fets»; la segona, dur a terme una campanya per donar-los a conèixer a la societat a través dels mitjans de l'època -publicacions periòdiques, llibres i ràdio-; i tercera, la col·locació de làpides amb les corresponents inscripcions amb els noms dels morts, l'erecció de creus en els llocs on foren assassinats i la construcció de monuments que representessin fites perpètuas dels fets dels quals en volien servir la memòria.

15.- Les celebracions dels aniversaris dels «fets»

Les tres dates de significació local que el primer ajuntament franquista elegí foren el 12 de gener, el 12 de febrer i el 24 de juliol, totes tres prou representatives; la primera en commemoració de l'«alliberament» del poble per les tropes sollevades; la segona, en record dels sis executats en el terme de Sarrià l'hivern de 1937; i la tercera, la més sentida emocionalment pel nombre de morts, en memòria dels esdeveniments de juliol de 1936, que implicaren l'assassinat de gairebé una vintena de solivellencs.³³

A partir de 1940 se celebrà l'aniversari de la primera data que els guanyadors de la guerra van considerar d'especial significació. L'acord el prengué la comissió gestora, presidida per Magí Travé i Mateu, a la sessió del 4 de gener de 1940. Diu així: *Con el fin de solemnizar el próximo día 12 de este mes el primer aniversario de la liberación de este pueblo por las gloriosas tropas de nuestro invicto caudillo, esta corporación gestora acuerda declarar dicho día festivo a todos los efectos legales, anunciándose al efecto por los medios de costumbre, y a fin de que todo el vecindario se sume a los actos religiosos y cívicos que se celebrarán en acción de gracias por haber sido liberados de la opresión marxista. Para amenizar dichos actos se contratará una orquesta, con cargo a los fondos municipales, procurando organizar el mayor número posible de festejos, en unión de las demás autoridades y jerarquías de esta localidad* (fotos 12, 13, 14 i 15).³⁴

En anys successius es mantingué aquesta celebració. Per exemple, a la sessió del 4 de gener de 1942, la comissió gestora acordava:³⁵ *«Debiendo celebrarse el próximo día 12 de los corrientes el IV aniversario de la liberación de este pueblo por las heroicas tropas de nuestro invicto caudillo Franco, esta comisión gestora acuerda realizar los siguientes actos: será contratada una orquesta que amenizará el solemne Oficio que, en acción de gracias, se celebrará en esta iglesia parroquial a las doce de la mañana de dicho día, y por la tarde será cedida dicha orquesta para la sesión de baile que tendrá lugar en el local del Sindicato»*. L'orquestra que fou contractada aquest any fou la de Maties Amorós, de Montblanc, que va percebre en total per les seves actuacions la quantitat de 620 pessetes, segons consta a la sessió del 5 de febrer següent, on s'aprovà el corresponent pagament.³⁶

La segona celebració de caire local, el 12 de febrer, aniversari dels afusellats al terme de Sarraí, fou establerta per acord de la comissió gestora municipal del 24 de gener de 1939, a la mateixa sessió en què es decidí recuperar les restes dels morts enterrats fora del cementiri municipal. L'acord deia així:³⁷ *«...que esta fiesta de luto y en conmemoración de los caídos por salvar a la patria se celebre el día trece de febrero del actual año, corriendo a cargo del ayuntamiento todos los gastos que ocasione y pueda haber»*. Tot i que la primera celebració fou fixada per al dia 13 de febrer i que a les actes de les sessions de 1940 i 1941 no s'hi enregistrí cap esment específic, a la sessió del primer de febrer de 1942, a més d'acordar la col·locació i benedicció de la làpida del panteó del cementiri, hom determinà que *«en atención a la circunstancia de conmemorarse en tal día el V aniversario del asesinato por la horda marxista de un grupo de patriotas locales. En dicho día deberán celebrarse en su honor y memoria los actos religiosos adecuados al caso y que se determinen en anuencia con el Reverendo Señor Cura ecónomo»*.³⁸

La celebració de l'aniversari del 24 de juliol fou establerta el mateix any 1939. La comissió gestora municipal ho acordà a la sessió del 4 de juliol d'aquest any. La filosofia de l'efemèrides resta ben enregistrada a l'acta de la reunió dels munícips:³⁹ *«En atención que el día 24 de los corrientes se cumple el tercer aniversario de la heroica defensa que de sus sagrados ideales en pro de la nueva España, hicieron un puñado de valientes, mártires caídos por Dios y por la Patria, el consistorio, por unanimidad y sin discusión alguna, acuerda dedicarles en dicho día un homenaje póstumo, digno de su recuerdo, consistente, entre otros actos, en una Misa de Campaña, que se celebrará al pie de la casa desde donde resistieron a la horda roja los héroes locales, cuya memoria se trata de homenajear, y en el descubrimiento de las placas que darán los nombres de ilustres personalidades del Movimiento a algunas calles y plazas de esta localidad, conforme tiene acordado esta corporación, organizándose con tal motivo una manifestación que recorrerá la población. Dichos actos quedan supeditados a la autorización de la superioridad, que deberá solicitarse de acuerdo con las disposiciones vigentes.»*

A les celebracions de caire local s'hi afegiren les que determinà el règim franquista, com ara la de l'1 d'abril, *«Día de la Victoria»*, 18 de juliol, *«Día del Glorioso Alzamiento Nacional»*, 2 de maig, *«Fiesta de la Independencia Española»*, 12 d'octubre, *«Fiesta de la Raza»*, i d'altres.

Amb motiu d'aquestes celebracions s'obligava als solivellencs a tenir engalanats els balcons i a posar-hi la bandera espanyola. Un ban del 29 d'abril de 1939 ho especificava així: *«El Exmo. Sr. Gobernador Civil de esta provincia ha dispuesto que en lo sucesivo en los días de Fiestas nacionales se engalanarán los balcones con colgaduras o banderas exclusivamente de los colores nacionales, estando prohibidas las de cualquier otra clase. Lo que se publica para general conocimiento y cumplimiento de lo acordado. En Solivella, 29 de Abril de 1940.»*⁴⁰

Les dues celebracions dedicades als «caídos» locals romangueren fins entrada la dècada dels seixanta, quan l'alcalde Josep Segura Iglésias, davant la poca incidència que tenien entre el veïnat, les passà al darrer dia de la Festa Major.⁴¹

16.- La prohibició primerenca del català

Les noves autoritats franquistes tingueren un especial interès en desarrelar ben de pressa el català de la vida pública. A Solivella la prohibició de l'ús de la nostra llengua al carrer fou tramesa pel comandant de la guàrdia civil de l'Espluga de Francolí amb una notificació del 18 de maig de 1939, que transcrivim a continuació:⁴²

Guardia Civil –Provincia de Tarragona – Puesto de Espluga.

El Exmo. Sr. Gobernador Civil de la provincia en escrito de fecha 3 del actual por conducto reglamentario me dice lo siguiente:

En el B.O. de la Provincia nº 76 de fecha 19 del pasado abril se publica la circular nº 15 de este Gobierno Civil ordenando la desaparición y sustitución en su caso de ROTULOS, LETREROS, etc. etc. no redactados en CASTELLANO = Se señalaba un plazo para el cumplimiento de aquella disposición que terminó el día PRIMERO del actual.

Lo que me complace en participar a V. rogándole me comunique con la máxima urgencia los letreros o rótulos que no hayan sido sustituidos como se indica en la circular nº 15.

Dios guarde a V. muchos años.

Espluga de Francolí 18 de mayo de 1939.

Año de la Victoria

El Comandante del Puesto

(Signatura il·legible)

Alcalde Presidente de la Comisión Gestora de Solivella.

La voluntat dels franquistes era eradicar la nostra llengua de qualsevol comunicació pública. D'aquesta marginació del català no se salvava ni l'Església, on les autoritats ocupants pretenien també esborrar el català en els sermons. Una comunicació de la Comandancia Militar de Montblanc del 3 d'agost de 1939 a l'Alcalde de Solivella palesa la persecució que el català va haver de patir sota les noves autoritats. Diu així:⁴³

El Exmo. Sr. Gobernador Militar de la provincia, en escrito nº 8927, Negociado R. y O. de fecha 31 de Julio último, dice lo siguiente: - Con esta fecha digo al Ilmo. Sr. Vicario Central del Cabildo de Tarragona lo que sigue: «Comprobado que por distintos sacerdotes de la provincia, se continua la práctica de dirigirse a los fieles desde los púlpitos utilizando el idioma catalán en contra de las reiteradas prohibiciones con infracción de las mismas, y en evitación de los incidentes de orden público a que dichas infracciones puedan dar lugar, significo a V. I. Que de no cortarse tal abuso, me veré obligado a imponer fuertes multas, amén de otras sanciones a los infractores.-

Lo que traslado a V. para su conocimiento.

Y yo lo hago a V. para su conocimiento y a fin de que se lo comunique al Sacerdote que haga los oficios en esta localidad, y V. será responsable si llega a mi conocimiento se infringe por los sacerdotes lo ordenado y no lo pone en mi conocimiento.

Dios guarde a V. muchos años.

Montblanch, 3 de agosto de 1939.

Año de la Victoria.

El Comandante Militar.

(Signatura il·legible)

Sr. Alcalde Presidente del Ayuntamiento de Solivella.

Els noms en català dels carrers que s'havien rotulat en temps de la República i durant el període bèl·lic foren també trets del nomenclàtor urbà, no només per estar en aquesta llengua sinó també en alguns casos pel que representaven del règim anterior. La comissió gestora prengué l'acord el 18 de febrer de 1939. Diu així l'acta de la sessió:⁴⁴ *Se acuerda, a propuesta del señor alcalde, que desaparezcan los nombre de las calles de este pueblo que llevan los nombres de personas que han sido la desgracia de España y la perdición de seres tan queridos que han tenido que dar su vida por la salvación de la Patria, y que figuren estas calles con los mismos nombres de antes de la República»* (foto 16).

17.- El «Cuadro de Honor de los Excautivos y asesinados por la Horda Roja Marxista de Solivella» (foto 17)

Després de la victòria dels «nacionals», els diversos ajuntaments de l'època franquista que governaren la població fins al final de la dictadura magnificaren la «gesta» de les dretes i així mateix feren diverses actuacions en honor no només dels afusellats a la rera guarda sinó també d'aquelles persones que per diverses raons foren objecte de la repressió revolucionària.

Un dels reconeixements consistí en l'obsequi a cada una d'aquestes famílies d'un «quadre d'honor», on es recollia la fotografia i el nom del «màrtir» o d'aquell que havia fet una proesa:

des d'anar a parar a la garjola fins a sobreviure després de rebre trets o de poder-se escapolir davant el piquet de mort.

El quadre està coronat per una gran bandera espanyola on hi ha inscrites les paraules «*Una, grande, libre*»; al dessota, al mig, hi ha la fotografia de la façana de cal «*Sujeto*», flanquejada a la banda esquerra per les fotografies de Franco i de Calvo Sotelo; a la banda dreta hi ha les fotografies del general Moscardó i de José Antonio; al extrems hi ha els dos representants del requeté, a la banda esquerra, i la Falange, a la banda dreta. Al dessota, amb fotografies més petites que les anteriors, hi ha tota una filera horitzontal, corresponent a deu «immolats», amb el nom de cadascun escrit amb majúscules a la part baixa: al dessota, centrat hi ha la imatge del Sagrat Cor, situat damunt un pedrís, en el centre del qual hi són escrites en capitals «*Reino de España*»; al dessota hi ha la fotografia de la façana de cal Badia; a banda i banda hi ha tres fileres de fotografies dels difunts, de cinc la de dalt, de sis la següent i de tres la de la banda esquerra i de dos la de la banda dreta. A la banda esquerra, en una banderola s'hi enregistren els noms de «Matías Sanahuja Capdevila» i «José Salvadó Laus»⁴⁵, mentre que a la banda dreta en una altra banderola hi ha els noms de «Juan Porarte»⁴⁶, «José Armengol» i «Jaime Sanromà». A la part inferior del quadre hi ha una darrera filera de tretze retrats, entre els quals, un d'una dona, Teresa Travé.

Noms de la fila superior, d'esquerra a dreta:

Pedro Armengol, José Armengol, José Ballart, Juan Ballart, Ramon Copons, Juan Castro Ballart, Pedro Ballart, Antonio Armengol, Tomás Español, Jaime Garcia.

Segona filera, banda esquerra:

José Gasol, Alfonso Iglesias, José Iglesias, Jaime Iglesias i Rafael Montañola.

Segona filera, banda dreta:

José Montseny, José Montseny, José Montseny Castro, José Moix, José Masalías Palau.

Tercera filera, banda esquerra:

Bautista Masalías, José Masalías, José Pallás, Magin Palau Torres, Jesús Salvadó, Matías Sanahuja.

Tercera filera, banda dreta:

Francisco Sans Iglesias, Fabián Sans, Antonio Sans, Jaime Sans Viñas, Gregorio Travé Iglesias, José Travé Palau.

Quarta filera, banda esquerra:

Jesús Tarragó, José Tarragó Castro, José Tous. En banderola: Matías Sanahuja Capdevila, José Salvadó Sans.

Quarta filera, banda dreta:

Dins la banderola: Juan Forasté, José Armengol, Jaime Sanromà. I amb fotografiés: Modesto Fonoll, Juan Punsoda González.

Tots els esmentats integraven el grup dels assassinats al poble arran dels «fets» de juliol de 1936 i del febrer de 1937.

A la filera inferior s'hi plasmen les fotografies de les persones que foren objecte de repressàlia durant el període revolucionari, tot i que aconseguiren salvar la vida. Són els següents:

D'esquerra a dreta:

Ramon Bergadá, Antonio Espinach, Antonio Fonoll, José Montseny, Antonio Montseny Castro, Juan Pallás, José Sans, José Sans, Teresa Travé, José Travé, Santiago Tous, Tomás Tarragó, José Mª Casamitjana.

La part inferior del quadre està flanquejada per dos soldats, un a cada banda, presentant armes als «honorats».

Val a dir que durant el règim franquista el fet d'aparèixer en el «quadre» representà una clau que obrí algunes portes i sobretot pels que hi figuraven una garantia de persona «afecta al règim».

L'acord per a l'elaboració d'aquest «quadre d'honor» que durant molts anys presidí la sala de plens de l'Ajuntament de Solivella es prengué durant la segona comissió gestora presidida per Magí Travé i Mateu. El recull l'acta de la sessió del 26 d'octubre de 1939 amb aquestes paraules: *«Se acuerda la confección de un cuadro o grupo de honor de los héroes caídos en esta población por la redención de España, que será adquirido por este ayuntamiento y colocado en el salón de sesiones, cuya confección se encarga a la casa Foto-Industrias F. Spinazzi de Venecia (Italia), con sucursal o representación en Barcelona, por el precio de cincuenta pesetas, a pagar la mitad por adelantado.»*⁴⁷

18.- Campanya en els mitjans: ràdio, premsa i publicacions

Les noves autoritats no es preocuparen només de mantenir la memòria dels seus «màrtirs» amb monuments que ho commemoressin presentats com a «gestes històriques» comparables amb la defensa de Numància pels pobles ibers davant l'agressor romà, sinó que maldaren perquè el que havia passat a Solivella fos considerat pel nou règim com una actuació d'especial heroïcitat en l'Espanya que sorgí del cop militar.

Al cap d'un mes de l'ocupació de Solivella per les forces «nacionals», i coincidint amb el segon aniversari de l'assassinat de les sis solivellencs a Sarral el 12 de febrer de 1937, el «*Diario Español* de Tarragona» ja es feia ressó dels «Fets de Solivella» tot referint-los com una gran gesta duta a terme per les dretes de la població, i explicant els detalls del que s'hi havia esdevingut. Pel seu interès l'adjuntem aquí.

LOS MÁRTIRES DE SOLIVELLA

En nuestra provincia no se puede disputar a Solivella la supremacía del heroísmo y del martirio

No es posible, en estos momentos, hilvanar unas cuartillas que reflejen, siquiera sea pálidamente, toda la grandiosidad de alma, de patriotismo y fortaleza espiritual, de los que vertieron su sangre generosa y fecunda luchando por su Dios y por su Patria. Abundan en todas partes los ejemplos de heroísmo, de abnegación y de lucha verdaderamente épicas, pero es

posible que en nuestra provincia no se encuentre otro pueblo que pueda disputar con Solivella la supremacía del heroísmo y del martirio.

Un grupo de jóvenes valientes y animosos, convencidos de su deber, se levantaron en armas el 23 de julio de 1936 en defensa de la Patria seriamente amenazada.

La escasez de armas de que disponen, la suplen con su tenacidad y su narvura. Luchan con ardor y dureza durante varios días. El enemigo se ve obligado a pedir refuerzos. Una columna que se dirige al frente de Aragón, se detiene en Solivella para ayudar a los suyos. La lucha se hace cada momento más dura, pero aquellos héroes no sucumben y es preciso que los rojos se atrincheren y emplacen ametralladoras para obtener la rendición de los bravos luchadores de Solivella.

Caídos en manos de los rojos, fueron vilmente asesinados junto con otros que fueron secuestrados de sus casas. Eran los primeros mártires de Solivella. Pronto, por medio de argucias, cayeron 20 jóvenes, cuya conducta ejemplar ha pasado a ser símbolo y admiración de todos.

Pero los rojos no estaban satisfechos todavía. Su alma perversa y ruín gozaba en el crimen y ansiaba sangre. Y la ocasión no se hizo esperar. Cayó Málaga, y con ella cayó en Solivella otro grupo de esforzados adalides vilmente asesinados por los émulos de Nerón. Así escribió Solivella una de las páginas más gloriosas de la tragedia española.

Mañana, día 13, el frente de Aragón se detiene en Solivella para ayudar a recoger cuidadosamente a los fallecidos en los diferentes lugares en que fueron fusilados, y serán trasladado al cementerio de Solivella y colocados en magnífico mausoleo. De esta manera, su pueblo y los cuatro o cinco únicos defensores que sobrevivieron a la tragedia, rinden un piadoso recuerdo a sus hijos impregnados de fe, de veneración y de patriotismo.

Y al sellar la losa sepulcral que ha de guardar los despojos de las víctimas de la revolución, sus almas sonreirán desde el cielo, agradecidas a los tiernos afectos que ambas ceremonias significan, y nos dirán, ostentando la palma del martirio: «He aquí nuestro trofeo. Luchamos por Dios y por la Patria. Imitadnos» (fotos 18 i 19).

Com es pot percebre, l'escrit es va publicar amb motiu del trasllat de les restes dels solivellencs de dreta morts durant el període revolucionari al panteó que es va dedicar a la seva memòria al cementiri municipal de Solivella.

En el seu interès en difondre els «fets de Solivella» la comissió gestora acordà a la sessió del 17 de maig de 1941 subvencionar amb la quantitat de 250 pessetes la publicació «Afán», organ oficial de la Delegació Provincial de Tarragona del «Frente de Juventudes de la F.E.T. y de las J.O.N.S» perquè fes «una reseña de los sucesos acaecidos en este pueblo a raíz del Movimiento Nacional»⁴⁸

L'ajuntament col·laborà també en proporcionar material i informació a Luís Climent per a l'elaboració de la seva obra *Rojos en Tarragona y su provincia*.⁴⁹

Més extensa va ser la informació que recollí l'obra general titulada *Historia de la Cruzada*

Española, que en el seu volum Vè, on es dediquen unes quantes pàgines al fracassat sollevament militar a la circumscripció de Tarragona, recull una pàgina a narrar els esdeveniments del 24 de juliol de 1936, tot presentant els resistents –tradicionalistes, falangistes i homes de la Lliga– com a herois que no dubtaren en enfrontar-se als que els assetjaven conscients «*que sólo les aguardaba el sacrificio total*».⁵⁰

19.- Làpides, creus i monuments en record dels «immolats»

Làpides.

Els primer ajuntament franquista palesà un veritable interès en «sacralitzar» els llocs on havien estat assassinats els seus correligionaris, de manera que la seva memòria fos ben palesa, escollint al respecte els espais públics més idonis, com ara carrers o laterals de les carreteres.

Dins de la població es col·locà a la paret de l'entrada de l'antic hostel, una petita làpida de marbre blanc amb el nom del propietari, Gregori Travé, que fa uns quants anys fou retirada. Actualment es troba guardada a la casa i n'hem pogut treure la següent fotografia gràcies a la gentilesa de la nova propietària. La inscripció diu així:

«A LA MEMORIA DE
GREGORIO TRAVÉ IGLESIAS
QUE EL DIA 24 DE JULIO DE 1936 CAYÓ AQUÍ
VILMENTE ASESINADO POR LOS ENEMIGOS
DE DIOS Y DE ESPAÑA
R. I. P.
ROGAD POR EL»
(foto 20)

Una altra làpida de marbre blanc amb el nom dels quatre assassinats es col·locà a la paret exterior del magatzem de cal Salat. També fa uns quants anys, amb motiu d'unes obres a l'edifici, fou retirada, desconeixent-se on es troba actualment.

Creus en els llocs de l'assassinat.

A tots aquells indrets de l'exterior de la població on es dugueren a terme els assassinats de persones de dreta, l'ajuntament col·laborà en l'erecció de la corresponent creu de pedra –totes de la mateixa factura– que servís la memòria dels respectius morts.

A la banda esquerra de la carretera que ve de Montblanc, a cent metres de la població, damunt el marge d'una finca, a tocar la «cuneta», s'hi erigí una creu dedicada a Pere Ballart

Magrinyà i Joan Ballart i Domingo, pare i fill, afusellats en represàlies dels dos morts dins la població per les dretes el 23 de juliol de 1936. Fa pocs anys també, amb motiu d'una pretesa urbanització de la finca aquesta creu fou trencada i destruïda, no restant cap senyal actualment. Mentre visqué un altre fill de l'assassinat, Manuel Ballart Domingo, traspassat fa pocs anys, en les festes assenyalades com a «nacionals» per l'anterior règim i en l'aniversari del seu assassinat, no hi mancà mai un rams de flors en honor i memòria dels dos familiars (foto 21).

Una altra creu fou erigida a la sortida del poble, a la carretera de Belltall, a mà esquerra, darrera l'última casa de la població (fotos 22 i 23).

Estava dedicada al regent de la parròquia de Solivella mossèn Jaume Sanromà i Solé, assassinat el 24 de juliol de 1936.⁵¹ Aquesta creu fa pocs anys ha estat trencada per una acció d'uns ignorants iconoclastes, desconexors de la història del nostre país i del seu valor moral i ètic. A la seva web –es pot trobar a Països Catalans Insubmisos o a l'adreça www.desobedienciappcc.tk –, a la data corresponent al 12 d'octubre de 2006 hi apareix la següent notícia que «la matinada del 7 al 8 d'octubre s'ha fet una acció antifeixista a Solivella (Conca de Barberà), consistent en la destrucció d'una creu d'homenatge a un feixista ajusticiat durant la Guerra del 36". La notícia va acompanyada de la fotografia de la creu, abans i després de ser destruïda. Aquesta acció incívica va merèixer la resposta contundent del Centre d'Estudis Solivellencs amb una carta signada per Jordi Travé, que va ser publicada al setmanari «La Nova Conca» i que es pot trobar a <http://www.solivella.net/curiositats/msnsanroma.htm>.

A la mateixa carretera de Belltall, a la primera corba a mà dreta, també s'hi erigí una creu per recordar l'assassinat del jove Jesús Tarragó Castro, mort uns quinze metres del lloc, al costat de la rasa que passa a la banda oriental de la via. Amb les obres d'ampliació i acondicionament d'aquesta carretera, la creu fou retirada. Ignorem on va anar a parar o bé on es guarda actualment.

Davant la porta del cementiri municipal, en un petit terraplè mirant a Blancafort, es troba encara actualment una creu que recorda l'assassinat de mossèn Tomàs Capdevila i Miquel, un dels capellans més intel·lectuals d'aquell època a la Conca de Barberà, autor del primer llibre sobre la història de Sarraí⁵² i de diversos treballs històrics, especialment sobre la nostra comarca, que publicà a revistes i diaris.⁵³ Aquest jove sacerdot, doncs tenia 33 anys, era fill de Forès i regent de la parròquia de Conesa, lloc d'on sortí el 23 de juliol de 1936 per refugiar-se a casa de la seva mare a Forès. Aquí en un escorcoll dels milicians fou agafat i lliurat als de Sarraí, d'on havia estat rector, els quals el portaren de Forès a Solivella en cotxe en mig de les vexacions i turments més cruels i inhumans. Mossèn Serra i Vilaró explica que «*por espacio de una hora y media ... amputándole la lengua y los miembros genitales, sacándole los ojos y fracturándole de un porrazo la clavícula izquierda*». ⁵⁴ A la Plaça Major del nostre poble el feren baixar del cotxe entre l'escarni i riotes dels presents i l'arrossegaren fins al cementiri, on li dispararen els trets al compàs de les batallades del rellotge. Eren les onze de la nit del dia 6 de setembre de 1936 (foto 24).

Les creus-recordatori no s'erigiren només dins el terme municipal de Solivella, sinó que en els llocs on foren assassinats solivellencs considerats de dretes, sigui per iniciativa dels familiars sigui per pressió de l'ajuntament, també s'hi col·locà la corresponent creu, on a totes elles s'hi feia constar que la persona o persones a qui o a les qui es dedicava el record havia o havien estat «*vilmente asesinada o asesinadas por la horda roja de Solivella*».

A un revolt a mà dreta de la carretera que porta de Rocallaura a Vallbona de les Monges, es troba encara actualment una creu de pedra que assenyala el lloc on fou assassinat Maties Sanahuja Anglès el 6 d'agost de 1936 per membres del comitè de Solivella que l'havien anat a detenir a Llorenç de Vallbona, on s'havia refugiat arran dels fets de juliol d'aquest any.

La inscripció, escrita a la peanya de pedra que sosté la creu, diu així:

MATIAS SANAHUJA
ANGLÉS DE SOLIVELLA
QUE FUE ASESINADO POR
LAS HORDAS MARCHISTAS
AL DIA 6 DE AGOSTO DE 1936.

E.P.D.

(foto 9)

A la sortida de la carretera vella que anava d'Alcover a Reus, a un centenar de metres de la primera població, a mà dreta, es conserva encara una creu commemorativa de l'assassinat dels dos solivellencs Josep Salvadó Sans, de 50 anys, i del jove Josep Palau Solé, de 16 anys, perpetrat «a les nou hores de la nit el dia 31 d'agost de 1936", tal com diu la inscripció:

A LAS
NUEVE
DE LA
NOCHE
DEL
31 DE
AGOS-
TO DE
1936
FUE-
RON EN
ESTE
LUGAR
VIL-
MENTE
ASESI-

NADOS POR
LAS HORDAS
ROJAS DE
SOLIVELLA.
¡PRESENTES!
JOSÉ
SALVADÓ
SANS
50 AÑOS.
JOSÉ
PALAU
SOLÉ
16 AÑOS
(foto 25)

A l'antiga carretera de Tarragona a Vilaseca, a poca distància d'aquesta darrera població, s'erigí una creu en memòria dels assassinats el dia 28 d'agost de 1936, procedents del vaixell-presó *Cabo Cullera*, Joan Foraster Llorens, Antoni Domingo Massagué, Josep Tarragó Castro, Modest Fonoll Travé, Josep Masalias Farré i Josep Iglésies Casamitjana. Desconeixem la situació actual d'aquesta creu així com el seu estat de conservació.

La creu de la carretera de Sarraí a Pira

Un dels primers acords que prengué la comissió gestora posada per les autoritats franquistes d'ocupació fou la de recuperar les restes dels seus morts que descansaven en fosses comunes i traslladar-les al cementiri municipal. El lloc on s'havien inhumat més solivellencs era al terme de Sarraí, amb els quatre morts de la nit del 12 de febrer de 1937.

L'exhumació dels cadàvers anà acompanyada de l'erecció d'una creu commemorativa col·locada al costat dret de la carretera que va de Sarraí a Pira, davant mateix del lloc on foren assassinats quatre dels vuit homes que hi foren traslladats des de Solivella per ser afusellats. Avui els braços laterals de la creu, així com part del pal central, apareixen decapitats, fruit d'actes vandàlics i irresponsables perpetrats per iconoclastes ignorants i irrespectuosos amb els documents històrics i la memòria col·lectiva.

La creu, que fou costejada per l'ajuntament, s'inaugurà el 12 de febrer de 1939, sota la presidència dels membres de la comissió gestora municipal i amb l'assistència dels pares, les vídues i fills, segons els casos, així com altres parents, dels assassinats i també dels dos supervivents. El rector mossèn Ramon Huguet presidí els actes religiosos,⁵⁵ que comptaren amb l'acompanyament d'orquestra,⁵⁶ i es dipositaren diverses corones i flors al peu de la creu.⁵⁷

El monument enregistra amb fredor –tot i el redactat ditiràmbic del primer franquisme que encapçala la relació dels «caiguts»- un esdeveniment lamentable dels molts que es donen en guerres civils.

La inscripció que es pot llegir a la base que sosté la creu és la següent:

«A CIEN
METROS FREN
TE A ESTE LU
GAR FUERON
VILMENTE
ASESINADOS
POR LA
HORDA ROJA
LOS COMPATRIOTAS
DE
SOLIVELLA AL 12 DE
FEBRERO DE 1937
JAIME IGLESIAS TOUS 59 AÑOS
FRANCISCO SANS IGLESIAS 49 AÑOS
JOSÉ BALLART ANGLÉS 49 AÑOS
TOMÀS ESPAÑOL SAPERAS 22 AÑOS
JOSÉ GASOL MONTSENY 21 AÑOS
JOSÉ MASALIAS PALAU 18 AÑOS
Y LOGRARON SALVARSE
RAMON BERGADÁ
MONTAÑOLA Y
JOSÉ SANS IGLESIAS
ROGAD POR SU ETERNO DESCANSO»

Els monuments

a) El mausoleu-panteó del cementiri.

Al bell mig del cementiri municipal de Solivella, tot just acabada la guerra s'hi bastí, promogut per les autoritats municipals i amb el suport de l'Església, un «monument-ossera», que a més de recordar les persones de dreta que foren assassinades durant el període revolucionari tingué com a objectiu l'aplegament de les restes dels assassinats. Aquestes restes foren primer inhumades en altres llocs, sovint en fosses comunes, i després dipositades en aquesta sepultura franquista. (foto 27).

L'acord d'honorar la memòria dels morts de les dretes fou una de les primeres disposicions

adoptades per la comissió gestora municipal nomenada el quinze de gener de 1939. El 24 de gener d'aquest any s'acordà la repatriació de les restes dels solivellencs inhumats fora del cementiri municipal.⁵⁸ El 6 de juliol del mateix any, aquesta comissió gestora acorda que *en sitio preferente del cementerio público de esta localidad, se construirá una osera o tumba común para todos los caídos locales, sobre la cual se levantará, en su día, el mausoleo que se proyecte construir. La organización de los actos se hará de acuerdo con todas las autoridades y fuerzas vivas del pueblo, siendo todos los gastos a cargo de los fondos de este ayuntamiento.*⁵⁹

Hom havia previst el trasllat de les restes recuperades dels «màrtirs» el 24 de juliol de 1936 i l'organització d'una gran celebració a la que assistís tota la gent del poble. Així mateix, l'ocasió havia de ser aprofitada per inaugurar el canvi dels noms dels carrers *«de personas que han sido la desgracia de España y la perdición de seres tan queridos que han tenido que dar su vida por la salvación de la Patria»* pels que havien tingut abans de la República.⁶⁰ El fet, però, que des del govern civil es comunicés que els canvis de carrers i places s'havien de sol·licitar, a través d'aquesta institució al sots-secretari de l'Interior, va motivar la modificació de la celebració, que, però, va seguir una part del programa preparat, és a dir, *«que la manifestación se organizará a la entrada de la población, frente al edificio que fue Sociedad de Trabajadores Agrícolas, acompañando los restos mortales de los caídos homenajeados por todo el pueblo hasta el sitio señalado para la celebración de la Misa de campaña, terminada la cual, se reintegrarán al cementerio local, siendo depositados en la tumba preparada al efecto».*⁶¹

Un dels actes que es dugueren a terme, coincidint amb la missa de campanya davant de cal Sujeto, a l'antiga plaça de la Creu, fou la de col·locar la primera pedra del monument que es pretenia erigir en memòria dels «màrtirs» de la població.⁶² La col·locació de la primera pedra consistí en que cada familiar hi aportà dins una ampolleta de vidre el nom i la fotografia -quan se'n disposà- de la persona assassinada.

A final de 1941 el «monument» del cementiri estava acabat en la seva part de pedra. I ja s'hi havien dipositat les restes dels «diversos màrtirs» que s'havien anat a cercar als llocs on se sabia que havien estat inhumats. Per acabar-lo, la comissió gestora decidí coronar el memorial amb els noms dels que hi foren enterrats. A la sessió del 18 de desembre de l'esmentat any, l'ajuntament, sota presidència de Magí Travé Mateu, prengué aquesta resolució: *«Considerando necesaria la terminación del panteón levantado en el cementerio de esta población, donde descansan los restos de los mártires locales que dieron su vida por Dios y España durante nuestra Cruzada de Liberación, esta comisión gestora acuerda encargar la confección de una lápida de mármol en la que serán grabados los nombres de todos nuestros caídos, para ser colocada como tapa o cierre de la tumba común en dicho panteón o mausoleo, a cuyo efecto existe la debida consignación en el presupuesto municipal del próximo año 1942».*⁶³

Tot i que per a la celebració del 12 de gener, data oficial de «l'alliberament» de la població per les tropes franquistes no es disposà de la làpida per al monument del cementiri, els muníceps

no havien oblidat la realització del seu acord, sinó, contràriament, l'ajuntament va encarregar tot seguit al marbrista de Tarragona la seva confecció, tal com ho recull l'acta de la sessió del dia 5 de febrer de 1942: *El Señor Presidente manifiesta que, conforme a lo acordado en la sesión del día 18 de diciembre último, se encargó al marmolista Don Salvador Cantos, con domicilio en Tarragona, Paseo de Saavedra, 17, la contrucción de la lápida para el panteón erigido en este cementerio para guardar los restos de los caídos locales, cuyo industrial ha manifestado tener ya lista dicha lápida, por el precio de 2.300 pesetas. Se acuerda trasladar enseguida dicha lápida a ésta, colocándola en el lugar correspondiente, siendo bendecida el día 12 de los corrientes, en atención a la circunstancia de conmemorarse en tal día el V aniversario del asesinato por la horda marxista de un grupo de patriotas locales. En dicho día deberán celebrarse en su honor y memoria los actos religiosos adecuados al caso y que se determinen en anuencia con el Rdo. Sr. Cura Ecónomo»*⁶⁴ A la sessió del 5 de març de 1942, el consistori acordava el pagament de 2.330 pessetes a l'esmentat marmolista (incloïa el preu pactat i el cost de l'embalatge) i altres 50 pessetes a Antoni Ribas Tous pel trasllat de la làpida de Tarragona a Solivella.⁶⁵ De la seva col·locació se n'ocupà el picapedrer solivellenc Joan Español Masagué, que percebé una remuneració de 50 pessetes. (foto 28 i 29)⁶⁶

El llistat de les restes de les persones, segons consta a la làpida, és el següent:⁶⁷

- 1.- Josep Armengol Montseny
- 2.- Josep Ballart Anglès
- 3.- Joan Ballart Domingo
- 4.- Pere Ballart Magriñà
- 5.- Joan Castro Ballart
- 6.- Pere Armengol Capdevila Querol
- 7.- Josep Maria Cendra Prats
- 8.- Ramon Copons Massagué
- 9.- Anton Domingo Massagé
- 10.- Amadeu Espanyol Montseny
- 11.- Tomàs Espanyol Saperas
- 12.- Modest Fonoll Travé
- 13.- Joan Foraster Llorens
- 14.- Jaume Garcia Tous
- 15.- Josep Gasol Montseny
- 16.- Josep Iglésies Casamitjana
- 17.- Alfons Iglésies Creus
- 18.- Josep Iglésies Prous
- 19.- Jaume Iglésies Tous
- 20.- Baptista Masalies Cardona
- 21.- Josep Masalies Farré
- 22.- Josep Masalies Palau

- 23.- Josep Moix Anglès
- 24.- Josep Montseny Ballart
- 25.- Josep Montseny Massagué
- 26.- Rafel Montanyola Nuet
- 27.- Josep Palau Copons
- 28.- Josep Palau Solé
- 29.- Josep Palau Valls
- 30.- Mn. Joan de Déu Punsoda González
- 31.- Jesús Salvadó Espanyol
- 32.- Josep Salvadó Sans
- 33.- Maties Sanahuja Anglès
- 34.- Maties Sanahuja Armengol
- 35.- Maties Sanahuja Capdevila
- 36.- Mn. Jaume Sanromà Solé
- 37.- Francesc Sans Iglésies
- 38.- Fabià Sans Montseny
- 39.- Anton Sans Solé
- 40.- Josep Sans Solé
- 41.- Jaume Sans Vinyes
- 42.- Jesús Tarragó Castro
- 43.- Josep Tarragó Castro
- 44.- Josep Tarragó Massagué
- 45.- Josep Tous Iglésies
- 46.- Gregori Travé Iglésies
- 47.- Josep Travé Palau

b) El monument a la plaça de la Creu

Al bell mig de la Plaça de la Creu s'hi aixecà el «monument als caiguts» per la banda de les dretes de Solivella. Fins a la democràcia a cada una de les seves cares nord i sud hi havia una làpida de marbre gris on hi eren enregistrats i inscrits els noms dels assassinats durant els fets de Solivella de 1936 i 1937, a més dels morts en el camp de batalla, d'ideologia dretana. L'any 1980 foren substituïdes les dues làpides, - dipositades després al magatzem del cementiri municipal-, per un simple rètol que deia «A tots vosaltres. 1936-1939». Darrerament, el mes de desembre de 2010, amb les tasques de neteja i acondicionament també ha estat retirat, restant el monument absolutament «asèptic» (foto 5).

Aquesta plaça es troba a la cruïlla del camí ral que venia de Montblanc i seguia per la banda de ponent de la població cap al Tallat, mentre que per la banda dreta, seguint el carrer de la Creu, donava entrada a la vila a través del Portal de la Bassa. El fet que hi hagués la creu de terme d'entrada a la població –estava situada davant de cal Mesalles- li va donar el nom de Plaça de la Creu.

El projecte de construcció d'un «monument als caiguts» fou assumit pel primer ajuntament franquista que el 24 de juliol de 1939, amb motiu de la celebració del tercer aniversari dels fets de juliol de 1936, hi posà ja la primera pedra.⁶⁸ El lloc era especialment escaient perquè es trobava situat davant de les dues cases on s'havien fet forts els sollevats, és a dir, a cal «Pedrol» i a cal «Sujeto».

L'acta de l'ajuntament del 10 d'agost de 1939 recollia la intenció amb les següents paraules: *«Se acuerda que sea costado [el monument] por suscripción pública, lo cual permitirá que todo el pueblo contribuya a una obra a la cual todos deberíamos sentirnos obligados, toda vez que a quienes se dedica defendían la paz y la justicia para todos, y a nosotros nos ha sido posible recoger el fruto de su sacrificio, siendo la importancia de tal monumento en relación con la cantidad que para la misma se recaude...»*⁶⁹

L'acord, però, no passà de les bones intencions ja que es materialitzà únicament amb la posada de la primera pedra. El consistori següent, presidit per Magí Travé Mateu (20 setembre de 1939 – 20 febrer 1944), tampoc dugué a terme l'obra projectada.

L'obra la començaria de fet i la portaria a bon fi l'alcalde Antoni Espinach i Garcia.

Espinach fou proposat alcalde pel governador civil de la província al ministeri de Governació a començament de 1944. Aprovada aquesta proposta, l'esmentat governador escrivia a l'alcalde de Solivella el 17 de febrer del mateix any comunicant-li el seu cessament i el nomenament del nou alcalde;⁷⁰ el dia 20 de febrer es realitzà el relleu.⁷¹

El nou alcalde donà una empenta important a la simbologia del règim franquista a la població, ja que no endebades havia participat en els fets de juliol de 1936, formant part del grup dels «sollevats» i havent-se pogut salvar de la matança de cal Gori de l'Hostal, on fou tirotejat i donat per mort a causa de les ferides, malgrat que després es recuperà, i passant tot el període bèl·lic en camps de treball de la Generalitat. Acabada la guerra, com a excaptiu, fou ben aviat contractat per formar part del personal carcerari de la presó de Pilats de Tarragona, on exercí d'oficial de guàrdia, essent una de les seves funcions, per mandat del jutge militar, la d'identificar els presoners i posar-los «en capella» poques hores abans de l'aplicació de la sentència capital, que generalment es duia a terme a les sis de la matinada a la Muntanya de l'Oliva per un piquet integrat per membres de la guardia civil.⁷²

A la primera sessió del nou consistori, celebrada el 9 de març de 1944, l'alcalde Espinach va recuperar la idea de l'erecció del monument als «caiguts», de manera que s'acordà encarregar el projecte a l'arquitecte de Valls Josep Maria Vives i Castellet.⁷³ L'acta del 8 de juny ratifica la proposta de construcció del monument i la seva localització al bell mig de la plaça de la Creu.⁷⁴ L'acord deia així: *«El sr. alcalde propone al ayuntamiento la construcción de un monumento a los caídos por Dios y la Patria en el término municipal, que podría emplazarse en la plaza de la Cruz. La corporación se da por satisfecha de lo propuestos por el sr. alcalde y se adoptan*

los siguientes acuerdos: Aprobar en principio, y supeditada a la decisión del Ministerio de la Gobernación, la proposición de la alcaldía, de erección de un monumento a los caídos en la plaza de la Cruz, y en cuyo centro se levantará el monumento. Segundo, si la decisión del ministerio es favorable a esta iniciativa, se abrirá una inscripción pública para allegar fondos, abonando el ayuntamiento la diferencia que resulte entre lo recaudado y el importe del proyecto. Y tercero, realizar la obra por administración directa, si ello es posible y lo permite la cuantía de su coste.» Per a recollir i guardar els diners destinats a aquesta obra, es nomenà el 10 de maig de 1944 dipositori a Magí Palau i Bergadà. Aquests diners sortiren gairebé exclusivament de les aportacions «voluntàries» dels solivellencs. Desconeixem si foren a través d'una derrama per igual entre tots els caps de casa o s'establiren aportacions en funció d'altres criteris. Si s'hagués donat el primer cas, el rebut adjunt de Carme Ballart Sanahuja confirma que va contribuir «voluntàriament» amb 64 pessetes «*para sufragar los gastos que origine la construcción en ésta del Monumento dedicado a la memoria de los Caídos por Dios y por España*». El rebut, signat per l'esmentat tresorer Magí Palau portava la data de 24 de juny de 1944 (foto 30).⁷⁵

Durant molts anys, amb motiu de les celebracions del 12 de febrer i del 24 de juliol, les autoritats municipals anaven processionalment a dipositar corones de llorer a aquest monument, on s'hi concentrava la gent del poble. Als balcons de les cases dels carrers per on passava la comitiva s'hi mostraven banderes espanyoles (foto 12).⁷⁶

Dins de la línia de la potenciació de la simbologia franquista aquest mateix alcalde va crear la «*Medalla de la Villa*» destinada a aquelles persones que haguessin excel·lit en serveis a la població. Els primers en ser honorats amb aquesta distinció foren precisament tots els «*camaradas*» que es van aixecar en armes el 23 de juliol de 1936 (sessió del 13 d'abril de 1944).⁷⁷

Per tal de tenir ben favorables les autoritats franquistes l'alcalde Espinach concedí la distinció en primer lloc al governador civil de la província així com al delegat provincial d'excombatents, segons acord de la junta gestora municipal del 20 d'abril de 1944.⁷⁸ En conseqüència amb l'acord adoptat el regidor Pere Sans i Solé es desplaçà a Barcelona i adquirí a la botiga d'«*efectos militares*» trenta-dues medalles de metall platejades i altres tres d'argent daurat, les primeres d'un cost de 50 pessetes cada una, i les segones de 90 pessetes cada una (fotos 31 i 32).⁷⁹

L'arquitecte vallenc redactà ben de pressa el projecte de monument, de manera que el 27 de juny de 1944 l'alcalde Espinach trametia al governador civil la instància, plànols i memòria perquè sol·licités del ministre de governació l'oportuna autorització per tal d'erigir el monument.⁸⁰ Tot i això, però, les obres de treball de la pedra i de construcció del «monument» ja havien començat per l'empresa adjudicatària de Valls anomenada «*Compañía de Edificación y Obras*», sembla que amb certs problemes derivats del personal picapedrer.⁸¹

Superats aquests petits entrebancs, la inauguració del «monument als caiguts» s'esdevingué els dies posteriors de la festa major de l'any 1944, i concretament el 20 d'agost, amb l'assistència

de diverses autoritats provincials i un dinar que se celebrà a la sala de la Cooperativa al qual foren convidats tots els excombatents del municipi.

L'acord de l'ajuntament del 6 de juliol de 1944 contenia palesament la filosofia que havia determinat l'erecció del monument, així com també la solemnitat que es volia donar a la seva inauguració.⁸² Deia així: *«El señor presidente dice que siendo esta población una de las primeras que se levantó en armas al enterarse que las tropas de África se habían sublevado al mando del Excmo. general Franco, se juntaron el requeté local y las fuerzas de derechas de éste para hacer frente a las fuerzas marsistas de esta población, y a pesar de que en todo el territorio catalán había fracasado el movimiento, esta población resistió hasta el día 24 de julio, que se vieron obligados a rendirse por hallarse agotados de municiones y tener en la fortaleza varios heridos, y tratándose de un caso extraordinario de esta población, el sr. presidente propone a la corporación se tendría que invitar al excmo. sr. capitán general de esta región don José Moscardó Atuarte al acto de inauguración del monumento a los Caídos por Dios y por España; también propone a la corporación se conceda a dicho capitán general la medalla dorada de esta población. La corporación, visto lo expuesto por el sr. alcalde por unanimidad acuerda invitar para el acto de la inauguración del monumento a los caídos por Dios y por España al excmo sr. capitán general de la 4ª región don José Moscardó Atuarte y también se acuerda que la primera medalla al ex-combatiente de Solivella que se conceda sea para el excmo. sr. capitán general de esta región don José Moscardó Atuarte y que este acuerdo sea comunicado ha dicho sr. capitán general»*.

Pocs dies abans de la data inaugural, a la sessió del dia 10 d'agost, el consistori ampliava la invitació a *«todas las autoridades y jerarquías provinciales y obsequiarlas junto con los excombatientes de ésta a una comida íntima que se celebrará en la sala del Sindicato Agrícola de ésta»*⁸³

Per a la inauguració fins i tot s'invitaren alguns joves que en aquell moment feien el servei militar, com ara Joan Iglésies Ribas, a favor del qual l'alcalde i el cap local de la Falange escrigueren al coronel cap del regiment d'infanteria d'Olot sol·licitant la presència de l'esmentat soldat per a aquella efemèrides al·legant que *«pertenece a una de las familias más perseguidas por la fiera marchista, contando en su seno con algunos asesinados»*.⁸⁴ No endebades s'havia també invitat el 5 d'agost el capità general José Moscardó, el qual delegà en un representant militar de Tarragona.⁸⁵

La premsa de l'època enregistrà aquesta efemèrides. Així el *«Diario Español de Tarragona»* recollí la notícia d'aquesta manera:

«EL JEFE PROVINCIAL DEL MOVIMIENTO INAUGURA EN SOLIVELLA UN MONUMENTO A LOS CAIDOS.

IMPUSO LA MEDALLA DE EXCOMBATIENTES A 30 REQUETÉS DE LA LOCALIDAD».

En la mañana de ayer, acompañado por la Delegada Provincial de la Sección Femenina, camarada Villanueva, se trasladó a Solivella el camarada Labadíe Otermín, con objeto de inaugurar un monumento a los heroicos caídos de dicho pueblo e imponer la medalla de excombatiente a 30 voluntarios del Requeté, sublevados contra el gobierno rojo-separatista del 18 de Julio de 1936.

A las once de la mañana llegó al pueblo el Jefe Provincial que era esperado a la entrada del mismo por las autoridades locales a la cabeza de los cuales se encontraban el Delegado Provincial de Ex Combatientes, camarada Ferrandiz, el Alcalde de Solivella, camarada Antonio Espinach, el Inspector Comarcal camarada La Riba, y el alcalde de Montblanch.

El camarada Espinach le dio la bienvenida, mientras el vecindario le tributaba una calurosa acogida. En lugar preferente, magníficamente uniformados con sus viejos uniformes de guerra, se hallaban los 30 ex combatientes que iban a ser condecorados.

Después de una misa solemne, fue inaugurado el monumento a los gloriosos mártires, consistente en un monolito coronado con una cruz, en el cual se hallan inscritos los nombres de los 50 caídos.

En el local de Educación y Descanso se celebró a continuación un acto público en el cual fue impuesta al Jefe provincial del Movimiento y al de las Milicias la medalla de Ex Combatiente creada por el Ayuntamiento. Acto seguido el camarada Labadie impuso la condecoración a los 30 ex combatientes.

A continuación hicieron uso de la palabra el Delegado local de Educación y Descanso y los Delegados de Ex Combatientes y Milicias, anteriormente citados, cerrando el acto el camarada Labadíe, que con cálida palabra recordó la gloriosa gesta escrita por el Requeté de Solivella, que audazmente, sin tener en cuenta la situación de Barcelona y Tarragona, se lanzó arma en brazo para combatir a los enemigos de la Patria.

La Sección Femenina sirvió una comida de hermandad que compartió con los condecorados nuestro Jefe provincial.

Finalmente visitó el Ayuntamiento, Jefatura local y Delegación de Sindicatos, así como los lugares en que se batieron los requetés de Solivella.

A las cinco de la tarde regresó a nuestra ciudad el camarada Labadíe Otermín y sus acompañantes».

De fet, Solivella s'avançava amb la concessió de la medalla als «caiguts» a les recomanacions oficials que al cap de poc temps feren les autoritats del règim. En efecte, el delegat provincial

d'Excombatents escrivia des de Tarragona, el 25 d'octubre de 1944, a l'alcalde de Solivella exposant-li que procedís a la creació de l'esmentat guardó atesa la *trascendencia de la iniciativa que le propongo así como la importancia que tanto para Ud. como para esa población significaría el hecho de que la misma fuera en vanguardia en cuanto al cumplimiento de los deberes de gratitud que tienen contraídos todos los pueblos de España para los que hicieron posible la victoria y con ella la paz y tranquilidad de la misma, deberes de gratitud que quedarían cumplidos sobradamente con la concesión de la citada recompensa a los excombatientes nacidos en esa localidad*». ⁸⁶

CONCLUSIONS⁸⁷

El visitant que arribi a Solivella i es passegi per la plaça de la Creu es trobarà amb un monument absolutament asèptic, d'un gust estètic ben relatiu i sense cap element, llevat de la seva estructura monumental configurada per una gran mola de pedra, i difícilment li suggerirà la morivació sobre la seva construcció.

Per a una part dels solivellencs que varen patir els efectes del període revolucionari de 1936-1939 representava el manteniment de la memòria dels seus parents o els seus amics i correligionaris que foren víctimes de la insensatesa d'un temps en què els adversaris es varen eliminar materialment, sense el més mínim respecte pel valor a la vida de les persones. Per a tots aquests el «monument» tenia una justificació perquè darrere hi havia un sentiment i un record dels seus morts. De la mateixa manera que el tenien les creus o les làpides erigides o col·locades en els llocs on foren assassinats.

Per a una altra part dels solivellencs el «monument» ha estat fins avui un senyal d'ignomínia, plantat amb arrogància al bell mig de la població, que fou construït per glorificar els que donaren suport al sollevament militar que va implicar una dictadura de gairebé quaranta anys i que per a molts representà també la mort de gent propera i estimada o correligionaris condemnats mitjançant uns judicis sumaríssims militars, sense cap garantia processal i aplicats a persones que no tenien la condició militar. D'aquests, -inhumats en fosses comunes del cementiri municipal de Tarragona, on fins fa poc no s'ha pogut veure la relació de tots els noms dels executats entre 1939 i 1945 a la Muntanya de l'Oliva pels militars franquistes-⁸⁸ la dictadura n'ha amagat sempre els noms i en el poble no han tingut la més mínima memòria: només les seves pròpies famílies n'han servat el record dolorós i íntim. Cap làpida amb la relació dels executats a Tarragona o dels que van patir diverses penes de presó per la seva actuació política, -en alguns casos certament qüestionable i rebutjable, sigui per acció o bé per omissió-, recorda la mort i la seva pròpia sofrença i patiment i la dels seus pares i parents.

Per evitar aquest tractament memorial absolutament injust entre els uns i els altres, el primer ajuntament democràtic optà per fer retirar les dues làpides que hi havia ambdues bandes del cenotafi i col·locar a la que mirava al carrer d'entrada al centre de la població «A tots vosaltres.

1936-39». Amb aquesta solució salomònica, duta a terme l'any 1980, no se solucionava el «partidisme» objectiu del monument perquè la repressió franquista no abastà només els anys de la passada guerra civil sinó que s'allargà fins ben entrat el 1942, i els seus efectes de pena de privació de llibertat fins al 1946, ja que alguns solivellencs no obtingueren la llibertat definitiva fins el 1961.

Ara, però, amb una subvenció del Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya, l'ajuntament ha «rentat» aquest monument i ha suprimit tots els senyals que el van motivar de manera que actualment presenta un perfil neutre que ha desfigurat absolutament el seu origen.

Tot fa pensar que es pretén esborrar el símbol per ocultar la història, la nostra història com a poble. Que ens desagrada profundament perquè encara és molt propera a nosaltres, que som garirebé tots néts o besnéts dels seus protagonistes. Certament, fem el que fem, i prenguem la decisió que prenguem, el monument sempre assenyalarà impàvid un drama entre solivellencs amb les seves seqüeles d'assassinats i morts, sofrències i dolor. Si passem pel davant, podrem girar la vista a un altre lloc, però el monument continuarà essent l'empremta d'un passat amarg, tràgic, dramàtic i infaust, que no podrem negar perquè des de fa anys forma part del nostre ésser col·lectiu.

Fins fa pocs anys, els «Fets de Solivella» només es coneixien pel boca-orella dels seus coetanis i d'una manera molt concreta en el marc territorial de les comarques tarragonines i les limítrofes de la Conca de Barberà. Tothom s'esborronava quan s'assabentava del que havia passat en un poble tan relativament petit com Solivella el juliol de 1936. De la mateixa manera que a través del boca-orella hom tenia una certa idea dels «fets de la Fatarella» o els «fets de l'Espluga Calva», per citar altres exemples propers.

La historiografia contemporània catalana ha integrat els «Fets de Solivella» com un element més a l'hora d'analitzar les adhesions al sollevament militar en el territori català. Totes les històries de la Guerra Civil a Catalunya esmenten aquest episodi i moltes, fins i tot, li dediquen un capítol específic. Avui qualsevol català amb un nivell de coneixement suficient de la nostra història nacional sap què va passar al nostre poble els primers dies del sollevament militar.

No podem, per tant, ocultar la nostra pròpia història. No podem tampoc esborrar-la perquè és prou coneguda.

Ara, però, ¿hem de tapar i dissimular allò que els nostres avantpassats, en el seu propi escenari i en unes circumstàncies especials, van fer bastir perquè se'n servís la memòria? Al llarg de la història de l'home sempre, des dels temps més prehistòrics fins a l'actualitat, per la consciència de finitud de la condició humana, ha cercat elements que perdurin una memòria que trascendeixi el seu temps. S'han aixecat monòlits, s'han construït piràmides, s'han bastit arcs de triomf, i fins i tot, amb la finalitat d'assegurar més enllà de la seva generació la seva permanència, s'han edificat castells, esglésies i monestirs.

I, per últim, siguem clars: ara, quan fem homenatges als assassinats pel franquisme contra tota justícia i legalitat: no ho fem també per servir-ne la memòria? Una memòria que, certament, ha estat amagada durant més de setanta anys. I també, de la mateixa manera que varen fer els franquistes, -i tants d'altres que els varen precedir en etapes històriques anteriors-, hem aixecat monuments a la seva memòria –recordem l'escultura «Dignitat» que presideix la fossa comuna del cementiri de Tarragona- i també n'hem escrit els noms damunt de materials infungibles per garantir-ne la memòria.

Davant d'aquestes iniciatives de reparació de la memòria dels represaliats de la dictadura, ¿s'ha aixecat alguna veu en contra? ¿s'ha oposat algú a l'organització d'aquests actes de desgreuge? ¿Algú ha denunciat la col·locació de les plaques amb els noms dels represaliats o a l'erecció de monuments i escultures que identifiquin el lloc on varen ser afusellats o inhumats?

Es podria posar un argument moral en favor d'aquests darrers: honorar aquelles persones que varen respectar la legalitat republicana i varen ser fidels als principis democràtics, mentre que els primers van donar suport al cop militar del general Franco.

Seria una fal·làcia, un engany i sobretot una tergiversació històrica considerar feixistes i antidemòcrates tots els assassinats per mans dels revolucionaris els mesos de juliol i posteriors de 1936 i també de 1937, tots aquells que el règim franquista se'ls va fer seus i va considerar «*murtos por Dios y por España*». No es pot negar que alguns donaren suport al aixecament militar, però la immensa majoria dels assassinats a la nostra comarca i al nostre poble, ¿ho foren per aquests motius? Analitzant la realitat cas per cas ens adonaríem que darrere les matances del 24 de juliol de 1936 i de 12 de febrer de 1937 hi ha una complexitat de motivacions que no totes responien a mòbils polítics.

D'altra banda, els executats pel franquisme a la Muntanya de l'Oliva de Tarragona, després de ser condemnats a mort per un tribunal militar a través d'un judici sumaríssim militar, il·legal i injust, ¿van ser tots veritables defensors de la democràcia i del règim legal republicà? Els integrants dels comitès de milícies antifeixistes, i concretament el de Solivella -que malgrat haver estat suprimit el mes d'octubre de 1936 pel govern de la Generalitat, continuà funcionant i en l'exercici de les prerrogatives d'ordre públic municipal que suplantà a l'ajuntament decretà en un judici popular sumaríssim la condemna a mort el 12 de febrer de 1937 de cinquanta persones de dreta de la població, de les quals vuit foren traslladades a Sarraí per ser executades, podent escapolir-se dues, que aconseguiren salvar-se- actuaren i actuà, amb les seves extorsions, coaccions, incautacions, multes que no anaren a parar a la caixa municipal, registres i també assassinats d'adversaris polítics, en defensa de la legalitat republicana? Els noms d'algunes d'aquestes persones mereixen l'alt qualificatiu d'assassinats en ares de la democràcia? No tots, al meu entendre, poden ser posats en un mateix grup. Accepto que la tria dels mòbils de les actuacions personals és molt difícil, així com també la seva assignació a una determinada categoria.

Amb la reparació de la memòria, si es continua amb el mateix criteri palès fins avui, es

donarà una situació paradoxal i contradictòria: d'una banda es retiren els noms d'uns determinats afusellats –com és el cas de Solivella- que constaven a les làpides del cenotafi, i de l'altra, amb justícia per haver estat oblidats durant gairebé setanta anys- el Govern de la Generalitat s'ha esmerçat a recuperar la memòria dels altres assassinats afavorint la relació dels noms al cementiri de Tarragona.

Ara, al final del camí ens tornem a trobar amb un ús partidari i partidista de la memòria històrica: la dels uns, amb la cancel·lació sistemàtica dels altres, tal com havia estat durant el franquisme, només que ara a l'inrevés. No sembla que hàgim avançat gaire!

Per evitar aquest final contradictori, ¿no seria millor respectar, sempre que la seva imatge no representi una ofensa als sentiments democràtics, -com ara les estàtues eqüestres de Franco o els monuments a José Antonio, o d'exaltació del franquisme, entre d'altres-, els memorials erigits en honor dels seus morts pels nostres avantpassats?

Aquests monuments, aquestes creus, aquestes inscripcions, ¿no tenen la categoria de document històric? Quina potestat tenim nosaltres i sobretot quina autoritat moral ens atorga la història per eliminar aquesta mena de document lapidí?

Si volem equilibrar la memòria del passat crec que ens resta una solució: erigir també un monument de reparació històrica que servi la memòria dels executats, penats i oblidats durant tants anys per la dictadura. I dur-ho a terme sense cap por ni complex, perquè és just el desgreuge de la seva memòria. Amb un monument digne, d'acord amb els criteris estètics actuals, amb tots els noms dels represaliats, no només dels executats a la Muntanya de l'Oliva, i en un lloc públic diferent. D'aquesta manera, al mateix temps que repararíem un greuge moral, contribuiríem a l'embelliment de les nostres poblacions.

Ambdós monuments, però, exigeixen l'explicació de l'escenari en què foren bastits: l'un, en temps de la dictadura, en unes circumstàncies de parcialitat que va oblidar i negar la memòria dels seus adversaris polítics; i l'altre, en el període democràtic actual, com a acte de justa reparació del record oblidat i perseguit.

Notes

1. Aquest article està extret d'un treball que estem elaborant titulat «Els fets de Solivella. Misèria i mort el juliol de 1936 i el febrer de 1937 i revenja i repressió franquista entre 1939 i 1942», que veurà properament la llum.
- 2 anc.cultura@gencat.cat
3. Que el front va ser especialment virulent al terme de Solivella ho palesa el fet que els Frecce Verdi hi instal·lessin un hospital de campanya, tal com es pot veure en aquesta fotografia (agraeix a Jordi Travé la informació) i també per les sepultures de soldats italians existents en el cementiri, tot i que vers els anys setanta del segle passat foren repatriades la major part de les restes. Encara hi queden,

però, les de diversos soldats espanyols.

4. L'evolució del front en aquest sector es pot veure a Víctor HURTADO, Antoni SEGURA, Joan VILLARROYA, *Atles de la Guerra Civil a Catalunya*, Barcelona, 2010, p. 302.
5. ACCB, Fons Ajuntament de Solivella, Reg. 2.692 (Cuenta de Caja- Carpeta de Cargo de 1939). L'11 de novembre del mateix any, el nou alcalde Magí Travé aconseguia un préstec de 6.000 pessetes del Sindicat de Vinyaters per fer front a les despeses del municipi, que es va retornar el 19 de març de 1940 (ACCB, Fons Ajuntament de Solivella, Reg. 2692.3).
6. Josep M. SOLÉ I SABATÉ – JOAN VILLARROYA, *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953*, Edicions 62, Barcelona 1985 (reeditat el 2003); Josep M. SOLÉ I SABATÉ - Joan VILLARROYA, *La repressió a la rera guarda de Catalunya: 1936-1939*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1989; Josep M. SOLÉ I SABATÉ, *La repressió franquista a la Conca de Barberà, Aplec de Treballs* (Montblanc) 5 (1983), ps. 275-280.
7. Andreu MAYAYO, *Els Fets de Solivella, juliol de 1936, L'Avenç* (Barcelona), 79 (1985), ps. 34-39; Andreu MAYAYO I ARTAL, *La Conca de Barberà 1890-1939: De la crisi agrària a la guerra civil*, Montblanc, 1986; Josep M. PRATS BATET, *El cost humà de la guerra civil (1936-1939) a la Conca de Barberà, Aplec de Treballs*, (Montblanc), 13 (1995) ps. 171-205; J.M. GRAU – Roser PUIG, *Els empresonats polítics de la Conca de Barberà a Tarragona, a final de l'any 1940, Aplec de Treballs* (Montblanc) 12 (1994), ps. 125-146; David TORMO, *Els Fets de Solivella*, a J.M. SOLÉ i Joan VILLARROYA, directors, *Breu Història de la Guerra Civil a Catalunya*, Barcelona, 2005, ps. 95-97.
8. Josep RECASENS LLORT, *La repressió franquista a la Conca de Barberà (1939-1945)*, Montblanc, 2000; Josep RECASENS I LLORT, *L'anomenat «Año de la Victoria» a la Conca de Barberà en l'aspecte polític, sociocultural i econòmic* Montblanc 2001, Josep RECASENS LLORT, *El recompte final de la repressió franquista a la Conca de Barberà (1939-1945), Aplec de Treballs* (Montblanc) 21 (2003), ps. 147-162; i del mateix autor, *El daltabaix a la Conca de Barberà. De 1936 a 1945*, Montblanc, 2009.
9. ACCB, Fons de Solivella, Llibre de Actes de 1 d'agost de 1940 a 17 de desembre de 1942, f. 20v.
10. Els cognoms del «Pajaritos» estan canviats, ja que haurien de ser Travé Espanyol.
11. El nom i cognoms vertaders eren Josep Travé Espanyol.
12. Informació facilitada oralment per Antoni Sans i Masalies el dia 12 de setembre de 2009. La seva mare, vídua de Jaume Sans i Vinyes, no volgué anar a declarar, manifestant que amb la declaració no li tornarien el marit. A més, davant les reflexions que li feien aquests individus els aviava tot dient-los que «eren tan dolents com els altres, que no es fiava de la seva justícia i que la veritable justícia la faria Déu en el seu moment».
13. Josep RECASENS I LLORT, *L'anomenat «Año de la Victoria» a la Conca de Barberà, op cit.*, ps. 34-39.
14. Josep RECASENS I LLORT, *L'anomenat «Año de la Victoria» a la Conca de Barberà, op. cit.*, p. 38.
15. Segons les nostres referències aquest interrogat prengué possessió del càrrec de regidor el 23 d'octubre de 1936, en representació de la UGT, i el deixà el 21 de març de 1937, essent substituït per Ernest Martínez i Rodrigo.
16. Enric Capdevila Torres afirma que foren salvats de la destrucció diversos objectes de valor artístic i econòmic, entre els quals sis calzes, unes canadelles, dos encensers, quatre imatges petites, una vera-creu i altres de menor valor, «Màrtirs del Crist. Aniversari d'una tragèdia parroquial», *Girasol Solivellenc* (Solivella), 62 estiu-tardor de 1996, p. 30.
17. Aquest calze, segons recull Enric Capdevila, actualment es conserva a la parròquia de Solivella. El calze, sense que coneguem les circumstàncies, va anar a parar després de la guerra a mans dels germans Tàpies, que el feren restaurar i que era utilitzat pel canonge Dr. Francesc Tàpies i Torres a l'oratori particular que tenia a l'antic hostal de la població. Després de la seva mort, la seva germana Teresa el lliurà el 14 de maig de 1985 a la parròquia de Solivella. Porta la inscripció del padrí de primera missa que li regalà i que diu: «Ofrena de Bernabé Martí i Gonzalez al seu cosí Joan de Déu Punsoda i Gonzalez, prve. en el seu padrinatge de Missa Nova. Tarragona, 18 de novembre de 1929». (Vegeu Enric CAPDEVILA *op. cit.*)
18. ACCB, Fons Solivella, Reg. 2613.4.
19. ACCB, Fons Solivella, Reg. 2613.4
20. ACCB, Fons Solivella, Reg. 2613.4.
21. ACCB, Fons Solivella, Reg. 2613.4.
22. ACCB, Fons Solivella, Reg. 2613.4.

23. ACCB, Fons Solivella, Reg. 2613.4. Es tractava dels processats en la primera relació de detinguts a final de gener de 1939, i que estaven integrats en la causa número 454.
24. ACCB, Fons Solivella, Reg. 2613.4.
25. Josep M. SOLÉ SABATÉ, «La repressió franquista a Catalunya» a *Catalunya sota el franquisme*, Barcelona, 1985, p. 146.
26. Josep RECASSENS LLORT, *La repressió franquista a la Conca de Barberà (1939-1945). Documents per a l'estudi*, Montblanc, 2000, ps. 314-344.
27. Josep M. SOLÉ SABATÉ, *La repressió franquista a la Conca de Barberà, Aplec de Treballs* (Montblanc) 5 (1983), p. 279.
28. El llistat d'afusellats solivellencs a la Muntanya de l'Oliva a Tarragona foren els següents, segons Josep Recasens:

- 1.- Jesús ANDAVERT CENDRÓS (29 anys; execució de la pena capital: 14/7/1939).
- 2.- Antoni ANGLÈS RANYER (39 anys; execució de la pena capital: 27/11/1940).
- 3.- Romeu BALLART CORBELLÀ (28 anys; execució de la pena capital: 19/11/1939).
- 4.- Joan BALLART ESPANYOL (25 anys; execució de la pena capital: 20/10/1939).
- 5.- Jaume CAPDEVILA NUET (36 anys; execució de la pena capital: 29/3/1941).
- 6.- Josep CAPDEVILA NUET (41 anys; execució de la pena capital: 31/7/1940).
- 7.- Tomàs CARTANYÀ DOMINGO (25 anys; execució de la pena capital: 19/1/1940).
- 8.- Josep CASTRO ESPANYOL (30 anys; execució de la pena capital: 14/7/1939).
- 9.- Eusebi CORTÈS JORBA (30 anys; execució de la pena capital: 17/6/1939).
- 10.- Pere ESPANYOL ESPANYOL (27 anys; execució de la pena capital: 30/5/1939).
- 11.- Josep IGLÉSIES RENYER (40 anys; execució de la pena capital: 16/11/1939).
- 12.- Joan JORDANA IGLÉSIES (38 anys; execució de la pena capital: 17/11/1939).
- 13.- Simeó JUANPERE IGLÉSIES (29 anys; execució de la pena capital: 17/11/1939).
- 14.- Magí MARCH CLOSA (36 anys; execució de la pena capital: 17/11/1939).
- 15.- Joan MARCH CONTIJOC (44 anys; execució de la pena capital: 17/11/1939).
- 16.- Ernest MARTÍNEZ RODRIGO (56 anys; fill de Saragossa; farmacèutic i resident a Solivella; execució de la pena capital: 1/5/1940).
- 17.- Gregori MASALIAS TORRES (27 anys; execució de la pena capital: 4/9/1940).
- 18.- Alfons MESTRES TORRELLES (28 anys; execució de la pena capital: 14/7/1939).
- 19.- Antoni MESTRES TORRELLES (31 anys; execució de la pena capital: 11/9/1940).
- 20.- Ciriac RENYER TRAVÉ (21 anys; execució de la pena capital: 8/5/1940).
- 21.- Joan SANAHUJA CLAVÉ (53 anys; execució de la pena capital: 17/11/1939).
- 22.- Josep SANAHUJA MONTSENY (39 anys; execució de la pena capital: 17/11/1939).

Cinc d'aquests sentenciats a mort corresponen als detinguts a Solivella a final de gener de 1939. Els altres disset foren detinguts al llarg de 1939, amb posterioritat a aquesta primera actuació del jutge militar José Ortiz.

Cal fer notar que a la llista dels 22 executats s'hi haurien d'afegir els que moriren a la presó o l'hospital de Tarragona mentre eren objecte del judici sumaríssim militar. Foren:

- 23.- Baldomer ANGLÉS LLAURADÓ (Va morir a l'infermeria de la presó de «La Punxa» a conseqüència «d'assistolia cardíaca»; li havia estat donada sentència de reclusió perpètua, per bé que se li va commutar, concedint-li la llibertat condicional el 5/10/1943. Com que era una persona gran –passava els setanta-cinc anys.- es va quedar a la presó, on hi va morir.
- 24.- Ambrós CAPDEVILA NUET (Va morir, mentre era objecte de judici sumaríssim militar, a la presó de Tarragona el 2 de març de 1939 per assistolia cardíaca a causa d'una grip abdominal).
- 25.- Magí TORRES ESPANYOL (Va morir a l'infermeria de la presó de «La Punxa» a causa de miocarditis arterioescleròtica. Complia sentència de dotze anys i un dia de reclusió temporal).

D'altra banda, el tribunal militar de Tarragona dictà altres quatre sentències de mort, que foren després commutades per les de reclusió perpètua. Agraïxo aquestes referències a la senyora Àngels Bernal i Cercós, responsable de l'Àrea dels Fons de l'Administració de l'Arxiu Nacional de Catalunya. Els afectats foren:

1. Josep Ballart Cortès (commutada el 13.10.1939)
2. Llorenç Cabestany Capdevila (commutada el 1943)
3. Manuel Montseny Massó (commutada el 6.2.1945)
4. Josep Travé Español (commutada el 26.10.1944)

29. Josep RECASENS, *La repressió franquista a la Conca de Barberà*, op. cit p. 388.
30. Josep M. PRATS BATET, *El cost humà de la guerra civil (1936-1939) a la Conca de Barberà*, *Aplec de Treballs*, 13 (1995) ps. 195-198. A aquest treball, com a mínim pel que fa referència a Solivella, li caldria una revisió perquè s'hi enregistren alguns petits errors, que de cap manera desmereixen la seva interessant aportació històrica.
31. Les declaracions d'alguns dels imputats que hem transcrit confirmen que transportaren els cadàvers al cementiri municipal per ordre del Comitè de la població.
32. ACCB, Fons de Solivella, Reg. 2597.7, f. 1v-2r.
33. No s'hi comptabilitzaren Antoni March Contijoch, de 34 anys, ni Francesc Paula Sanahuja, de 17 anys, morts per trets de les dretes a les cinc de la tarda del dia 23 de juliol de 1936.
34. ACCB, Fons de Solivella, Reg. 2597.7, f. 36r.
35. ACCB, Fons de Solivella, Llibre d'Actes de 1940-42, f. 34r.
36. ACCB, Fons de Solivella, Llibre d'Actes de 1940-1942, f. 36v.
37. ACCB, Fons de Solivella, Reg. 2597.7, f.1v-2r.
38. ACCB, Fons de Solivella, Reg. 2597.8, f. 35v.
39. ACCB, Fons de Solivella, Reg. 2597.7, f. 15r-v.
40. ACCB, Fons Solivella, Reg. 2.601.2/9

«BANDO

41. D. José Segura Iglesias, *Alcalde Presidente del Ayuntamiento de esta población*,
HAGO SABER
Que el Ayuntamiento de mi presidencia en sesión celebrada el día 15 del actual y después de oído el parecer del Consejo Local, acordó:
1º.- *Celebrar con la solemnidad requerida la Fiesta del 18 de Julio, prohibiendo terminantemente toda clase de trabajo y*
2º.- *Declarar Día de los Caidos Locales, tal como está ordenado, el último día de la Fiesta Mayor, que a su debido tiempo se señalará, concentrando en esta fecha todas las fiestas que oficialmente venían celebrándose durante el año en su honor.*
Lo que se hace público para general conocimiento.
Solivella, 16 de julio de 1967.
José Segura» [signat i rubricat]
[Segell de l'Ajuntament]
42. ACCB, Fons Solivella, Reg. 2613.4.
43. ACCB, Fons Solivella, Reg. 2613.4.
44. ACCB, Fons de Solivella, Reg. 2597.7, f. 3r.
45. El segon cognom hauria de ser Sans.
46. Es tracta del tradicionalista Joan Foraster i Llorens
47. ACCB, Fons de Solivella, Reg. 2597.7, f. 27v.
48. ACCB, Fons de Solivella, Llibre d'Actes de 1940-42, f. 21r-v.
49. Luís CLIMENT, *Rojos en Tarragona y su provincia*, Tarragona, abril de 1942. Només dedica a Solivella les ps. 66-67 i posa la relació dels 44 morts de dretes a les ps. 223-224.
50. *Historia de la Cruzada Española*, Vol. V, Madrid, 1942, ps. 297-298.
51. Sobre les circumstàncies del seu assassinat vegeu [J. SERRA I VILARÓ], *Víctimas sacerdotales del Arzobispado de Tarragona durante la persecución religiosa del 1936-39*, Torres y Virgili, Tarragona, ps. 268-269; Àngel BERGADÀ I ESCRIVÀ, *Martirologi de la Conca. La persecució religiosa a la Conca de Barberà durant la revolta 1936-39*, Montblanc, 1987, p. 18.
52. Tomàs CAPDEVILA I MIQUEL, *Sarral. Notes històriques de la vila*, Valls, 1934 (2ª edició, Sarral, 1985).
53. Tomàs CAPDEVILA I MIQUEL, *Treballs històrics de*, a cura de Pere ANGUERA, Tarragona, 1987.
54. [J. SERRA I VILARÓ], *Víctimas sacerdotales del Arzobispado de Tarragona durante la persecución religiosa del 1936-39*, Torres y Virgili, Tarragona, s.a, p. 63. Vegeu també Àngel BERGADÀ I ESCRIVÀ, *Martirologi de la Conca. La persecució religiosa a la Conca de Barberà durant la revolta 1936-39*, Montblanc, 1987, p. 36.
55. Percebé la quantitat de 125 pessetes per les «honras fúnebres a los mártires» (ACCB, Fons de Solivella, Reg. 2652 –Mandamientos de Pago de 1939).
56. L'ajuntament va llogar l'orquestra de Maties Amorós de Montblanc, per 120 pessetes, tal com consta al següent rebut: «He rebut la quantitat de 120 pessetes per tocar al enterrament dels herois caiguts

- al dia 12 de febrer. Maties Amorós. Solivella, 13 febrer, 1939» (ACCB, Fons de Solivella, Reg. 2652. Mandamiento de pago de 1939)
57. El cost de la celebració representà 569,10 pessetes, -sense comptar el percebut pel rector-, import de l'orquestra i de l'adquisició del material floral i ornamental, comprat a Reus, a les botigues «Hijas de Dolores Gil» i «Las Américas». Diu així el manament de pagament de l'ajuntament: *«por compra de coronas, pensamientos y demás objetos para la fiesta del día 12 de febrero, aniversario de los mártires, y por pago de la orquesta que amenizó dichos actos»*. (ACCB, Fons de Solivella, Reg. 2652, -Mandamientos de Pago de 1939).
58. ACCB, Fons de Solivella, Reg. 2597.7, f. 1v-2r.
59. ACCB, Fons de Solivella, Reg. 2597.7, f. 15v.
60. ACCB, Fons de Solivella, Reg. 2597.7, f. 3r.
61. ACCB, Fons de Solivella, Reg. 2597.7, f. 16v-17r.
62. Així consta a l'acta de la sessió del 10 d'agost de 1939 (ACCB, Fons de Solivella, Reg. 2597.7, f. 19)
63. ACCB, Fons de Solivella, Llibre d'Actes de 1940-42, f. 33r.
64. ACCB, Fons de Solivella, Llibre d'Actes, 1940-42, f. 35v.
65. ACCB, Fons de Solivella, Llibre d'Actes, 1940-42, f. 36v.
66. Segons l'acord de pagament aprovat en la sessió del dia 6 de juny de 1942 (ACCB, Fons de Solivella, Llibre d'Actes, 1940-1942, f. 37v.).
67. Informació facilitada per Josep Recasens i Llorc.
68. ACCB, Fons de Solivella, Reg. 2597.7, f. 19r.
69. ACCB, Fons Solivella, Reg. 2597.7, f. 19r-v.
70. ACCB, Fons Solivella, Reg. 2617.4, full solt.
71. ACCB, Fons Solivella, Reg. 2598.1, f. 16r-v.
72. Sobre el capteniment d'Anton Garcia Espinach a la presó de Pilats, en Joan Ventura, que hi estigué pres en aquella època, en fa una descripció que entre d'altres aspectes destaca el següent: «A la porta d'entrada de la presó es féu popular l'oficial responsable del «rastrillo», conegut per l'Espinac. Era un jove grassonet de cara, cabell negre i un bigoti retallat, ben vestit amb un elegant uniforme verd i corretjam del cos de presons... fill de Solivella. El relacionaven amb els fets sagnants que s'hi van produir els mesos inicials de la guerra civil... i incorporat a un conjunt de persones que van ser executades indiscriminadament en aquelles jornades de bogeria col·lectiva. La història s'arrodonia explicant que després de l'afusellament ... només resultà ferit, no pas mort... Com a funcionari del cos de presons, va saber mostrar-se afable amb els familiars que d'arreu de les comarques tarragonines havien de sotmetre's al seu control, a l'hora de les visites o en el lliurament de paquets de menjar o de roba des de la porteria. Possiblement algú l'observava amb prevenció i temor. La llegenda o història d'aquest home sempre la vam conèixer a nivell de suposició. Mai em vaig interessar per trobar la confirmació absoluta, la certesa o si era simple fantasia» (Joan VENTURA SOLÉ, *Presó de Pilats. Tarragona, 1939-1941. Apunts sobre la repressió de la postguerra a les comarques tarragonines*, Diputació de Tarragona, Tarragona, 1993, pp. 75-76).
73. ACCB, Fons Solivella, Reg. 2598.1, f. 17r-v
74. ACCB, Fons Solivella, Reg. 2598.1, f. 20r-v.
75. Foto facilitada per Jordi Travé i Travé.
76. Foto facilitada per Jordi Travé i Travé.
77. ACCB, Fons Solivella, Reg. 2598.1, f. 18v.
78. ACCB, Fons Solivella, Reg. 1607.1 (registre de sortida de documents, corresponent al 26 d'abril de 1994).
79. ACCB, Fons Solivella, Reg. 2623.4.
80. ACCB, Fons Solivella, Reg. 2617.5.
81. En una carta dirigida pel gerent de l'empresa a l'alcalde, datada el 8 de maig de 1944, entre d'altres aspectes, diu així: «.... El Cantero «Cansalada» está enfermo, el que está bueno dice que solo no puede (como es natural) mover los bloques de piedra. El hijo, no sé cómo le ha sido resuelto la cuestión del tribunal médico militar, de forma que a este paso ni dentro de dos años estará levantado». (ACCB, Fons Solivella, Reg. 2617.2)
82. ACCB, Fons de Solivella, Reg. 2598.1, f. 21v-22r.
83. Acta de la sessió del 10 d'agost de 1944 (ACCB, Fons de Solivella, Reg. 2588.1, f. 22v.
84. ACCB, Fons Solivella, Reg. 2617.2.

85. ACCB, Fons Solivella, Reg. 2607.1, núm. 263 de registre, de 5 d'agost de 1944.
86. ACCB, Fons Solivella, Reg. 2617.1.
87. Agraïixo les indicacions i suggeriments dels amics Albert Manent, membre de la Junta de Govern del Memorial Democràtic, i Miquel Caminal, director del Memorial Democràtic, als quals vaig passar la part darrera d'aquesta col·laboració perquè la llegissin i me la comentessin. Ells han complert i han donat respostes concretes a la meua sol·licitud que he intentat introduir en el text, malgrat que -ho reconec- no les he acceptat totes. Per tant, la responsabilitat última de l'escrit és exclusivament meua.
88. La dignificació de la fossa comuna del cementiri de Tarragona es va inaugurar el 15 de gener de 2010, on es van inaugurar uns plafons on s'hi recollien els 660 noms de les persones afusellades a la Muntanya de l'Oliva i els morts a les presons i hospitals de la ciutat per motius polítics fins el 1948. El diumenge 12 de desembre de 2010, en honor dels inhumats, es va inaugurar un grup escultòric anomenat «Dignitat» que presidirà la fossa comuna on s'hi sepultaren la major part de les víctimes. Finalment, el dissabte, dia 22 de gener d'enguany, en una de les corbes del Camí de l'Oliva s'ha inaugurat un monument en record dels 750 afusellats pel franquisme entre 1939 i 1947.

FOTO 1

El «monument» l'any 1951 (autor Josep Travé)

FOTO 2

Aspecte del «monument» on hi podem llegir una part dels noms de la relació dels assassinats de les dretes, vers el 1975 (foto cedida per Jordi Travé)

FOTO 3

El «monument» abans del darrer acondicionament, agost de 2010 (*autor Jordi Travé*)

FOTO 4

Obres d'acondicionament del «mo-nument», el 20 de desembre de 2010 (*foto Carmen Travé*)

FOTO 5

El «monument», en l'actualitat (*foto Jordi Travé*)

FOTO 6

Hospital de camp de la divisió italiana als afores de Solivella. 15 de gener de 1939 (*Galeria d'Spanish civil war 2*)

FOTO 7

Creu que designa l'enterrament, al cementiri de Solivella d'un soldat espanyol integrant de la divisió italiana dels Frecce Nore (Foto de Josep M. Sans i Travé)

FOTO 9

lloc on fou assassinat el dia 6 d'agost de 1936 Maties Sanahuja Anglès, a la carretera de Vallbona a Rocallaura (Foto Jordi Travé)

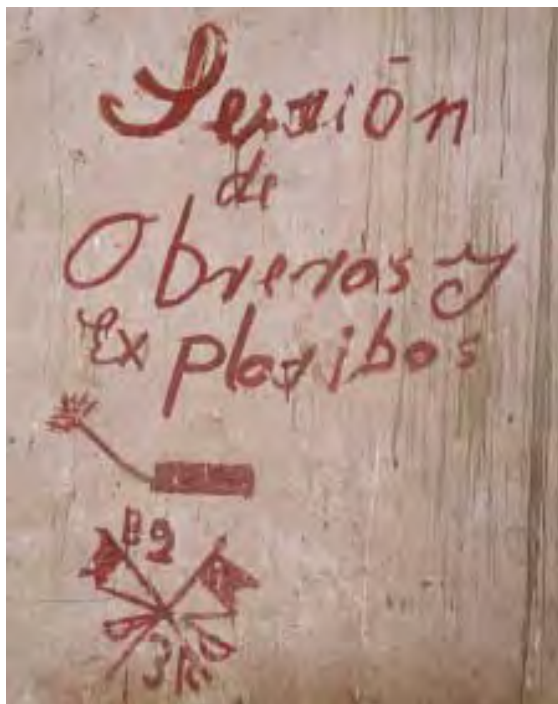

FOTO 10

Escrit a l'interior de cal Esquerrer, efectuat per un dels soldats de Líster, a finals de 1938 (foto Jordi Travé)

FOTO 11

Altar barroc que presidia l'altar major de l'església parroquial, obra de Francesc Bonifàs i Massó, desmantellat i cremat, juntament amb altres altars, a finals de juliol de 1936

FOTO 12

Comitiva adreçant-se al «monument» (foto cedida per Jordi Travé)

FOTO 13

Honors franquistes al «monument» (foto cedida per Jordi Travé)

FOTO 14

Honors al «monument amb motiu de nominar fill adoptiu de Solivella al Dr. Francesc Tapias, 1966 (*fotografia cedida per l'Ajuntament de Solivella*)

FOTO 15

Ofrena al «monument a càrrec de l'alcalde de Solivella Antoni Bergadà i el governador civil de Tarragona Antoni Augé Pascua, 1974 (*fotografia cedida per l'Ajuntament de Solivella*)

FOTO 16

La plaça de Sant Joan els anys posteriors a 1931. A l'angle superior esquerre de la portalada de cal Boter hi apareix el rètol de «Plaça de l'Escola Moderna», escrit en català.

FOTO 17

«Cuadro de Honor de los excautivos y asesinados por la horda roja marxista de Solivella»
(foto Jordi Travé)

FOTO 18

Familiars dels assassinats el 12 de febrer de 1937, en una trobada celebrada amb motiu de la inauguració de la creu erigida en el seu honor, a la carretera de Sarral a Pira. 13 de febrer de 1939. (foto cedida per Josep Ballart)

FOTO 19

Josep Sans Iglésies i Ramon Bergadà i Montanyola, els dos supervivents dels assassinats del 12 de febrer de 1937, al costat de la creu de terme de Sarral, el dia de la seva inauguració (foto cedida per Josep Ballart)

FOTO 20

Làpida recordatori de la mort de Gregori Travé Iglésies que fou col·locada a la paret de l'entrada a l'hostal (foto Jordi Travé)

FOTO 21

Creu recordatori de Pere Ballart Magrinyà i el seu fill Joan Ballart i Domingo, assassinats la tarda del 23 de juliol de 1936 (foto cedida per Maribel Ballart)

FOTO 22

Creu recordatori dedicada a mossèn Jaume Sanromà, assassinat el 24 de juliol de 1936, abans de ser destruïda el 7 d'octubre de 2006.

FOTO 23

Actual estat de la creu, després de l'acte vandàlic del 7 d'octubre de 2006 (*foto de Josep M. Sans i Travé*)

FOTO 24

Creu recordatori de l'assassinat de mossèn Tomàs Capdevila, rector de Conesa, executat davant del cementiri de Solivella el dia 6 de setembre de 1936 (foto de Josep M. Sans Travé)

FOTO 25

Creu recordatori de Josep Salvadó Sans i de Josep M. Palau Solé, assassinats el 31 d'agost de 1936, a l'antiga carretera d'Alcover a Reus (foto de Jordi Travé)

FOTO 26

Creu commemorativa, actualment mutilada, dels assassinats de 12 de febrer de 1937 a Sarra (foto Jordi Travé)

FOTO 27

En primer terme, creu sepulcral d'un soldat espanyol integrant de la divisió italiana, sebollit al cementiri de Solivella. Al fons, el panteó en l'estat actual (*foto Josep M. Sans i Travé*)

FOTO 28

Inauguració del panteó, l'any 1941, sense la làpida dels enterrats, que fou col·locada el dia 12 de febrer de 1942
(foto Josep Travé)

FOTO 29

El panteó preparat i a punt de la seva inauguració l'any 1941 (foto Josep Travé)

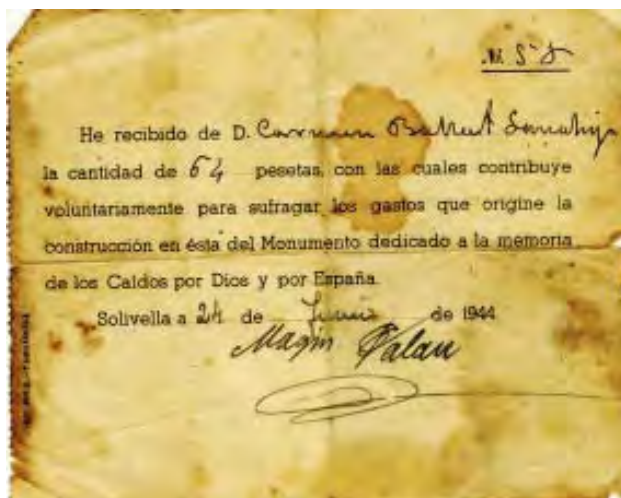

FOTO 30

Rebut acreditatiu d'haver contribuït a la construcció del «monument» (cedit per Joan Iglésies)

FOTO 31

Anvers i revers de la medalla commemorativa lliurada als ex-combatents solivellencs (foto cedida per Antonio Prieta Barrios, capità d'enginyers)

